Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 277 (11775) | 1981 чылдың декабрь 1, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Москва чоогунга тулчуушкуннуң 40 чылынга

Чурукчу В. АРСЕНКОВТУҢ плакады.

ЧЫЛ ТӨНЧҮЗҮНГЕ ЧЕДИР БИР АЙ АРТКАН. ПЛАННЫГ ОНААЛДАЛАРНЫ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕДИИЛИ

Тываның автотранспорт эргелелиниң автомобильдерниң техниктиг ажаалда станциязының коллективи чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Бо чылын станцияның коллективи 65 муң рубльдиң ачы-дузазын көргүзер планныг турган, эрткен 11 айларның дургузунда ону бүрүн күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези планнаттынганындан 2 хуу ажыр күүсеттинген.

Станцияның инженер-техниктиг ажылдакчыларының сентекчилериниң аразында чарышты ай санында түңнеп турар. Ында үлүг-нормазын ажыр күүседип, эки ажылдап турарлар эвээш эвес. Оларның бирээзинге чаңгы разрядтыг слесары Кара-оол Намзыраевич Сат хамааржыр. Ол аңаа ажылдап келген үезинде дуржулгалыг эш-өөрүнүң дузазы-биле билиг-мергежилин бедидип, кызымаан көргүскен. Мурнакчы слесарь ай санында нормазын 110-120 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: слесарь К. Н. Сат.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Он бирги беш чылдың баштайгы чылы доостурунче чоокшулаан. Ону чедиишкинниг доскаш, келир чылды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш дуржулгалыг бригадир Александр Ягодинниң бригадазы күженишкинниг ажыл-иште хаара туттунган. Эрес-шудургу ажылдап турар. Сөглээн сөзү-биле ажыл-херээ карышпайн, он айларның планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүсеттинген. Бо үениң дургузунда план езугаар 368 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрер тургаш, ону херек кырында 100,6 хуу боттандырганнар.

Алдарлыг тудугжу А. Ягодинниң тудугжулары № 18 КМК-ның бригадаларының аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда. Олар амгы үеде школа тудуунуң чаңгы корпузунуң ханазын салып, ону доозар чоокшулаан. Мурнакчы бригаданың ажылчыннарының ортузунда күш-ажылды эки организастаанындан ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бедик. Тудугжу бүрүзү бедик мергежилдиг болбушаан, холушкак мергежилди база шиңгээткен. Ынчангаш тус-тус ажылчын туруштарда планныг даалгалар күүсеттинип, ээлчег үлүүнүң боттанып турар ужуру-даа ында. Ук бригадада чаңгыс ажылчынга онаашты ортумаа-биле 20 муң рубльдиң ажылдары эрткен айларда кылдынган. Бо көргүзүг болза «Шагонартяжстрой» трестиң бир ажылчынга хамаарыштыр ортумак көргүзүүнден 71 хуу бедик болуп турар.

Кержээлиг арга-биле ажылдап келген бригаданың тудугжулары камналга-хумагалалдыг болуп, тудуг материалдарын чөп ажыглап турар. Ооң түңнелинде тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези эрткен айларда 20 муң рубльге чиигээн. Ай. кварталдың онаалдаларын ажыр күүседип келген бригадада тудугжу мергежилдиң ёзулуг мастерлери болган, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алганнар хөй. Оларга хоочун тудугжулар О. Кужугет, М. Салчак, ышкаш мурнакчылар хамааржыр. Ындыглар — Александр Ягодинниң бригадазының хөй кезии.

Бригаданың тудугжулары СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын бир үн-биле деткивишаан, ону дайынчы программа кылдыр хүлээп алгаш, келир чылын ажыглалга кирер школа комплекизиниң тудуун хуусаазында чагыкчыларга хүлээдир дээш шудургу ажылдап турар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

Кыштаглаашкын чоруп тур

ДҮВҮРЕДИР УЖУРЛУГ

«Кара-Хөл» совхозтуң шээр малының № 2 бригадазында 11 кодан хой, 17 кодан өшкү кыштап турар. Бригадада төрүүр малдың чаш төлүн хүлээп алырынга белеткелдер, анай, хураган кажааларын чылыглаары доозулган. Хой коданнарында 39 тонна сиген дүжүртүнген.

Ынчалзажок ошку кадарчыларының чайын белеткеп алганы 94,5 тонна сигенниң чартык кезин безин кыштагларда чедиртинмээн. Оруктарны хар дуглаванда, мал чемнерин өдек-кыштагларга сөөртүп чедирип алыры — үениң бир кол сорулгазы болуп турар.

Малды ижер суг-биле үзүктел чок хандырары база-ла чугула сорулгаларның бирээзи. Ынчангаш машина чеде бээр коданнарга суг чедирилгезин экижидер дээш совхозтуң удуртулгазы дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Чүге дээрге суг сөөртүлгезиниң амгы байдалы ындыг-ла эки эвес.

Бригаданың ажылында дарый шиитпирлээр ужурлуг өске-даа айтырыглар бар. Чижээ, ында 200 чыгы анайны тускай коданга ам-даа аңгылап үспээн, нелеги-биле кады турбушаан. Оларның кыштаар кыштаа-даа, кадарар кадарчызы-даа амга чедир билдинмес.

Хой оолдаашкыны удавас эгелээр болгай. Ынчалзажок малдың чаш төлүн онча-мендии камгалап, доруктурар бо чугула ажылга малчыннарга дузалажыр сакманчылар ыраанта четчелеттинмээн. Ындыг байдал совхозтуң удуртукчуларын болгаш специалистерин дүвүредир ужурлуг.

Бо айтырыгларны өй-шаанда болур-чогууру-биле шиитпирлеп алырындан шинчиниң малын кыштан хүр ажырып, чаш төлүн менди камгалаары, малдың баш санын өстүрериниң планын күүседири кол чергези-биле хамааржыр.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

НАЙЫСЫЛАЛДА КИИСКЭЭН ТУКТАР

Москваның ханаларының чанынга фашист шериглерни тылча шапканының 40 чылы-биле холбаштыр найысылалды байырлал ёзу-биле каастап-шимээрин СЭТА-ның корреспондентизи... шывыглыг футбол шөлүнге көрүп танышкан. А ооң соонда— делгелге кылыр эң-не улуг павильоннарның бирээзинге. Найысылалды каастаар паннолар ол хире улуг болганындан, чурукчулар оларны чүгле ындыг делгем черлерге кылыр ужурга таварышкан.

Чурулга-шимелде комбинады мооң-биле 50 дугаар ындыг бедик бүзүрелге төлептиг болган — олар ынча катап чурттуң улуг хоорайын байырлалдарда каастаан.

Бо тураскаалдыг хүннерде найысылалдың кудумчулары болгаш шөлдери кандыг болурул?

Эки чаңчыл ёзугаар Моссовет бажыңының мурнуу талазын Владимир Ильич Ленинниң портреди каастаар. Ону комбинаттың кол чурукчулары, бодунуң чогаадылгазын ленинчи темага тураскааткан А. Рыжкин биле Я. Казакевич чуруп кылганнар. Оларның чурааны, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизиниң база К. Маркстың, Ф. Энгельстиң портреттери ажылчы чоннарның чыскаалының үезинде Кызыл шөлге 20 ажыг чыл иштинде доктаамал туруп келген.

Уран мастерлер Леонид Ильич Брежневти ССРЭ-ниң Сүлдезиниң мурнунда турар кылдыр чураан: улуг күрүнениң удуртукчузу — ленинчи херектиң шынчы уламчылакчызы. Ол капчаар-даа аажок улуг паннону Күрүнениң төөгү музейиниң ханазынга тургузар.

Совет хостакчы дайынчыны көргүскен улуг чурукту ынчаан доозуп турду.

— Бо паннонуң сюжедин изиг маргылдааларга чаңгыс эвес хүн чугаалажып келген чүве — деп, кол чурукчу В. Гореев чугаалады.

Ону тургузарынга киржирин кижи бүрүзү — алдаржаан мастерлер-даа, аныяк чурукчулар-даа—бодунуң ындыктыг хүлээлгези деп санап турганнар. Үр чугаалажылгалар, шилип алышкын соонда аныяк автор В. Лопуновтуң эскизин бадылаан. Ында ажык, дидим шырайлыг солдатты көргүскен. ооң каракатарындан ол шиитпирлиг кижи деп билдинип турар, ынчалза-даа ооң-биле кады ооң чалыы чүткүлү көстүр. Ындыг оолдар дайын одунга өлбес ужурлуг, ындыглар — тургузар дээш чурттаар ужурлуг. А бир эвес херек апаар чүве болза, олар Төрээ чуртун камгалаарынга кажан-даа белен. Ол бодалды чурукчу өске чүүлдер-биле база көргүзерин оралдашкан: дайынчы автомадын доңгайтыр тудуп алган, ынчалза-даа ол кызыл тукту бедик болгаш чоргаар тудуп алган турар.

Москваның каастакчылары бодунуң ажылдарынга дайынчы эрес-маадырлыг чорукту-даа, күш-ажылчы тайбың хүннерниң хайым ижин-даа көргүзүп турарлар. Революция шөлүнде үш пезектен тургустунган улуг панно-даа, Кремльдиң Съездилер ордузунуң чанында тураскаалдар-даа, Трубная шөлде база Горький, Киров, Герцен кудумчуларында, Ленин болгаш Комсомол проспектилеринде панно, лозуңнар, транспаранттылар-даа, Маяковский шөлүнде делгелге-даа ол темаларга тураскааттынган.

Солдат бүрүзүнге, совет кижи бүрүзүнге эргим «Москва камгалалы дээш» деп медальды алдынналчак улуг песте чуруп кааны хоорайның каасталгазынга чугула черни ээлээр. Ол паннону Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Н. Заботин баштаан бригада тергиин эки демдек үнелелдиг кылдыр кылган. Шыгаакчы-артиллерист аңаа дайынчы Заботин Ржевтен Берлинге чедир тулчуп эрткен.

— Дайын соонда Николай Николаевич винтовказын чурукчунуң бийиринге солаан — деп, чурулга цегиниң начальниги Н. Бухевецкий чугаалады. — Делегей конгресстери болгаш симпозиумнары, кинофестивальдар болгаш найыралчы чурттарның найысылалдарының хүнү дээш Москвага эртип турган хөй-хөй байырлалдарның шимелдезинге ол киришкен, оларны шуптузун адаары берге.

Комбинаттың 700 ишчилери, кижи бүрүзү — чурукчу болгаш дааранықчы, картончу болгаш фотограф, бедикче үнер монтажчы болгаш ретушер — дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның хоорайның байырлал аян-шинчизинге бодунуң үлүүн киирген.

А. БЕЛИКОВ.
СЭТА-ның корр.
Москва.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНЫҢ МУРНУУ ЧАРЫЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет болгаш өске-даа адырлар талазы-биле доктаамал комиссиялары ажылын чап-чаа доозупкан.

1981—1985 чылдарда Россия Федерациязының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1982 чылда республиканың Күрүне планын болгаш бюджедин, 1981 чылда план күүселдезиниң канчаар чоруп турарын, 1980 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында отчётту баш удур көргеннин түңнелдериниң дугайында белеткел комиссияларының удуртукчуларының дыңнадыгларын депутаттар көрген. Чаа беш чыл планының чугула онзагай чүүлү — ооң социал угланыышкынының күштелиишкини болур. Планда төлевилеттинген хемчеглер чоннуң амыдыралының бүгү талаларын экижидерин көрүп турар.

Кирген санал-бодалдарны барымдаалавышаан, план болгаш бюджет талазы-биле түңнелдерни комиссиялар бадылап, План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларның эдериниң илеткелин чүүлдүг деп көрген. Сессияга ол илеткелди План-бюджет комиссиязының даргазы В. С. Кузьмичев кылыр.

Комиссиялар өске-даа айтырыгларны база көрүп, келир чылга ажыл планнарын төлевилээн.

(СЭТА).

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Найысылалдың «Водоканал» эргелелиниң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязының материалдарын таныышкаш, ону изиг-биле чүүлдүгзүпмүшаан, бо чылдың даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан.

Бистиң коллектив он айлар дургузунда бажыңнарже суг дамчыдып, сайгарарының планын 105,3 хуу күүседип, алган хүлээлгезин ажыл-херекке боттандырган. Соок үе дужуп кээрге, ажылывыстың харысалгазы, негелдези улгадыр. Ынчангаш кижи бүрүзү ажылчын туружунуң ёзулуг ээзи болуп, суг дамчыдар четкиниң дең-дески ажылдаарынга магадылалды тургускан турарынче инженер-техниктиг ажылдакчылар, мастерлер, бригадирлер кичээнгейин угландырып турар.

Эрткен кварталда кылдынган ажылды түңнеп, участоктуң аразында чарыштың тиилекчилерин илередиривиске, бирги черни канализация участогу (мастери Г. Гордеев) ээлээш, шаңнал-макталга төлептиг болган. Мурнакчы участокта Дмитрий Толстиковтуң бригадазы бедик көргүзүглерни ай санында чедип ап келген. Ылаңгыя дуржулгалыг слесарьлар Владимир Андреев, Николай Ремеников, машинистер Анна Кузнецова, Елена Михалько олар онаашкан ажылынга ак сеткилдиг болуп, бүдүрүлгечи мөзү-шынарын көргүзүп келгеннер.

Октябрь айда суг дамчыдып сайгарарының планын 105,2 хуу күүсеткен Пётр Кочураның бригадазы база мурнуку одуругда. Ында слесарь Виктор Чапаан-оол, машинист Миллодора Буянова ышкаш хоочуннар хөй. Мурнакчы бригаданың кежигүннери бо чылдың планныг онаалдаларын декабрьның бирги чартынында доозар хүлээлгени алгаш, күженишкинниг ажылдап турар.

Н. УЛЬЯНОВА,
экономист.

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТКАН

Тываның электри четкилериниң коллективи он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш цехтерниң, бригадаларның, тус-тус ажылчыннарның ортузунга социалистиг чарышты организастап келген 1981 чылдың он айларында электри четкилериниң коллективи бедик түңнелдерни чедип алган. Электри энергиязы ажылдап кылырының планын 103,1 хуу күүседип, планда ажыр 988 киловатт-шак электри энергиязын бүдүрген. Ол ышкаш чылыг энергиязын даалгадан ажыр 23 муң Гкал ажылдап үндүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 103,2 хуу кылдыр күүсеткен.

Ында партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларын-биле кады администрация социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган болгаш цехтерниң, бригадаларның, участоктарның хуралдарынга калбаа-биле таныштырган. Чарыштың түңнелин үндүрерде, тускай комиссия цехтерге, бригадаларга барган ажылчыннар-биле чугаалажып турар. Ук комиссия план күүселдезинден аңгыда, ажылдың шынарын, ында кижилерниң сагылга-чурумун, хой-нииттиниң ажылынга киржилгезин барымдаалаар. Ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларын партия, профэвилел хуралдарынга доктаамал чугаалажып келген. Хуралдарга үндүрген доктаал-шиитпирлерни амыдыралга боттандырар талазы-биле бөттүг ажылдарны кылып турар. Ажылчыннарның хөй кезии политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге хаара туттунган. Ылаңгыя экономиктиг өөредилгеге бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын анализтеп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерииниң, ажылды организастаарының тодаргай фактылары-биле холбап, өөренип турар.

Коллективте социалистиг чарыштың бирги черин Сергей Борисович Сараевтиң удурткан механика участогунуң коллективи алган, үшкү кварталда олар планын ажыр күүседип, ажылдың шынарын улам экижиткен, электри шугумунга үрелиишкиннер, озалондак болдурбаан. Ук участокта кижи бүрүзү ай, квартал планын ажыр күүседип, хой-нииттиниң ажылынга ылаңгыя улусчу дружинаның ажылынга база Кызыл, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларынга мал чеми белеткээринге, картофель ажаап алышкынынга идепкейлиг киришкен. Ынчангаш ол коллективке администрацияның, партия, комсомол болгаш профэвилел комитеттериниң шилчиир вымпелин акша шаңналы-биле кады тывыскан.

Чарыштың чаңгы черин Сарыг-Сеп участогу чаалап алгаш, өртектиг белектер-биле шаңнаткан.

К. ХЕРТЕК.

Кодээ ажыл-агый килдизи номчукчуларга

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың кодээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле салдынган сорулгаларны боттандырар дээш кодээниң ажыл-ишчилериниң кызымаккай күш-ажылын, ооң үре-түңнелдерин парлалганың чедимгир сестери-биле хөйге дыңнадып, чырыдар, ук адырда чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны шиитпирлээринге идигип бээр дээш «Шынның» кодээ ажыл-агый килдизи бо чылдың эгезинден бээр элээн ажылдарны кылып чорутан.

Тыва — мал ажылдыг республика. Ынчангаш мал ажылын, ылаңгыя хой ажылын улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чырыдары килдистиң ажылынга кол черни ээлеп келген. Ынчангаш «Кадарарда хоюм чараш» деп тускай арынны ай санында белеткеп үндүрүп турар апарганын килдистиң ажылында бир чаа чүүл деп болур. Аңаа республиканың хойжуларының ажыл, амыдыралын чырыдарынга аңгыда, Совет Эвилелинде, харын-даа даштыкы чурттарда хой ажылында ажыктыг, солун чүүлдерни, мурнакчы дуржулгаларны парлап келген.

Оон ыңай «Мурнакчы дуржулга», «Специалистиң иңдири», «Харысалга дугайында чугаа», «Совет кодээниң кижилери» дээш өске-даа рубрикаларга материалдарны килдис доктаамал берип турар.

Малчыннарның амыдырал байдалын экижидер, аныяктарны хой ажылынче хаара тудар сорулга-биле малды ээлчежип кадарарын чер-черлерге организастап, ол арганы нептередип турган. Малчыннарны сууржуп амыдыралче шилчидери — хой ажылында онза чугула социал айтырыгларның бирээзи болуп артпышаан. Ол чаагай херектиң эгелекчилериниң бирээзи, Тока аттыг совхозтуң хоочун хойжузу Көржен-оол Түлүшович Саназа-биле килдистиң корреспондентизи ужуражып, чугаалашкаш, «Ээлчежирииден эш безин тывылбастаан» деп эгелиг корреспонденциязынга ук айтырыгны база катап чидиг-биле кодурген. Ону хөй-хөй номчукчулар, ылаңгыя малчыннар хөлчок чүүлдүгзүнүп деткээн болгаш ол айтырыгга хамаарыштыр боттарының бодалдарын, санал-оналдарын бисче бижип чоруткан. Ынчангаш келир чылын ук чугааны уламчылаар апаар.

Ол ышкаш малчын кижиниң хүлээнген ажыл-херээнге хууда харысалгазының дугайында чугааны уламчылап келгенивис база-ла номчукчуларның солун вуурганын болдуруп, деткимчезин алган.

Малдың уксаазын экижидип, продуктулуун бедидерииниң айтырыы — мал ажылында эң чугула айтырыгларның бирээзи. «Хой ажылында уксаажыдылга: түңнелдер болгаш сорулгалар» деп ниити эгелиг арынны Таңдыда Тока аттыг совхоздан белеткеп үндүрген болгаш ук айтырыгга хамаарыштыр элээн хөй бодалдарны, санал-оналдарны аңаа киирген.

Мал ажылын хөгжүдериниң кол үндезини — быжыг чем баазазын тургузуп алырында. Маңаа ылаңгыя бөдүүн болгаш чүлүктүг чемнерни шынарлыг белеткээриниң депшилгелиг аргаларын шиңгээдип, ажыл-херекке ажыглаары, бөдүүн чемнерни малга болбаазырадып бээри улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш янзы-бүрү чемнерни белеткээриниң технологиязын база бөдүүн чемнерни малга болбаазырадып бээриниң аргаларын тускай арыннарга тайылбырлап, ону ажыл-херекке ажыглаарын кодээ ишчилерге сүмелээн.

Совхозтарда мал чеми белеткээр ажылды тускай адыр кылдыр аңгылаан соонда чайын, кыжын доктаамал ажылдаар, механизастап, тус-кайлаан хой-хой бригадаларны, звеноларны чер-черлерде организастап тургускулаан. Ынчалзажок чамдык совхозтарда ол ажылды дыка эрең организастап турарындан оларның кылып бүдүрген ажылының түңнели багай болуп турарын эвээш эвес фактылар бадыткап турар. Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» совхозунга шак ындыг дүвүренчиг байдалдың чылдан чылче үргүлчүлеп келгенин кодээ бижикчи Х. Херлиг сойгалап шүгүмчүлээш, өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң харысалга чок чорууңга хамаарыштыр кончуг шын айтырыгны кодурген. Ук материал солунга парлаттынган соонда, ону чогуур органнарга сайгарып көргеш, четпестерин чайлаткан.

Республиканың чер ажылының культуразын бедидерииниң, хөрзүнүң үнүш-дүжүткүрүн экижидериниң айтырыы килдистиң ажылынга кол черни ээлеп келген. Маңаа чүнүң-даа мурнунда хөрзүннүң хаттап, суглап үрелирин болдурбазының, чер ажылының хөрзүн камгалаар системазын калбаа-биле шиңгээдип алырының, ол ышкаш суггаттыг черлерни чөп ажыглаарының, машина-техниканың эдилел, кадагалалын экижидериниң айтырыглары чугула черни ээлээн. «Хөрзүн камгалаар аргаже бүрүн шилчиир», «Алдан-Маадыр» совхоз: чер ажылының бедик культуразы дээш» деп тускай арыннар база-ла ол темаларга тураскааттынган.

Бистиң идепкейлиг бижикчилеривис, чижээ, Кызыл хоорайдан Х. Чымба, М. Хазбулатов; Бай-Тайгадан А. Каччыыр, Х. Самданчап; Чөөн-Хемчиктен А. Монгуш; Өвүрден Д. Ооржак, Н. Дамдын; Мөңгүн-Тайгадан Х. Чүльдүм; Тес-Хемден С. Артына; Тожудан А. Нугуурак; Кызыл районнан Э. Тежит дээш өскелер-даа солун, ажыктыг материалдарны үргүлчү бижип чорудуп, бистиң ажылывыска улуг дузаны чедирип, килдис-биле харылзаазын үспейн турары өөрүнчүг.

Солуннуң кодээ ажыл-агый килдизи келир чылын үстүнде айыттынган темаларны чырыдарын уламчылаар болгаш өске-даа чугула айтырыгларны чугаалажып, санал-онал солчуру-биле кодурерин планнап турар. Чижээ, ортумак деңнелдиг, көргүзүглерлиг ажыл-агыйларны, фермаларны, бригадаларны, тус-тус кижилерни мурнакчыларның одуруунга киирер талазы-биле чугааны чорудар; мал, чер ажылының тускай эртемниглериниң хүлээнген ажылынга харысалгазының дугайында чугааны «Специалистиң харысалгазы» деп рубрика-биле; тараа, мал чеми, ногаа культураларының, картофельдиң райончуткан сорттуг үрезиннерин республикага четчир кылдыр бүдүрүп, бодун бүрүнү-биле хандыртынарын, ол адырны үлетпүр аргазынче шилчидерин «Чер ажылының бедик культуразы дээш» деп рубрика-биле; машина-техника кадагалап, тургузар тускай парктарны, херимнерни совхоз бүрүзүнге кылган турарын «Техниканы чөп ажыглаар, эки кадагалаар» деп рубрика-биле солунга парлааш, оларны калбаа-биле чугаалажырын организастаар.

Ол ышкаш мал, чер ажылының продукциязын бүдүрерик болгаш күрүнеге садарын көвүделир, ооң шынарын экижидер, кодээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче углаган капитал салдышкыннарының ажыктыг бедидер, бүдүрүлгениң кол фондуларын чөп ажыглаар дээш кодээ ишчилериниң демисели, кызымаккай күш-ажылы килдистиң кичээнгейиниң төвүнге турар апаар.

Эргим номчукчу! Бо чылын бистиң килдистиң парлалгага белеткеп үндүргени кандыг материалдарны сонуурган номчудуң? Ол ышкаш кандыг материалдар сеткил-сагыжыңарга таарышпайн барды? Моон соңгаар солуннуң арыннарынга кандыг айтырыгларны кодуруп, кандыг рубрикаларны ажытса эки? Бо талазы-биле санал-оналыңарны манап тур бис.

Партийжи амыдырал: партбөлүк ажылының дуржулгазындан

ОРГАНИЗАКЧЫ КОЛ КҮШ

ПАРТИЯ өөредилгезиниң бирги кичээлиниң соонда партбөлүктүң кежигүннери боттарының бригадазының ажыл-ижин чугаалажы берген. Дуржулгалыг пропагандист, Аксы-Барлык ортумак школазының директору Шанчы Сагаанович Сат чаа-ла болуп эрткен бирги кичээлге партия биле чоннуң чаңгыс эвиниң үнер дөстерин, ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң улам сырый каттышкынының дугайында амыдыралчы, көскү чижектерни чугаалаан. Ооң-биле кады «Барлык» совхозтуң салбырының болгаш хову-трактор бригадазында кичээлде олуржуп турар партбөлүктүң кежигүннериниң ажыл-ишчи херектери-биле сырый холбаштырып тургаш, тайылбырлап берген.

Пропагандистиң дээштиг, солун кылдыр эрттирген кичээлдеринге чамдыкта партийжи болгаш ажыл-агыйжы, хүннүң чугула айтырыглары-биле холбап, ажык чугааны уламчылай бээр. Чүге дээрге чаа-ла өөренип эрткен темага хамаарыштыр коммунистерниң боттарының хамаарылгазын, оларның харыылап турары быжыглаан участоктарынга авангардчы рольду бедидеринге, коллективтиң мурнунга салдынган сорулгазын чедип алырынга ол улуг ужур-дузалыг дээрзин эрткен чылдың практиказы база бадыткаан.

Аксы-Барлык — бо совхозтуң мал ажылдыг улуг салбыры. Ынчангаш салбырда коммунист Көк-оол Саалга удурткан хову-трактор бригадазының ажылы чогум-на мал ажылынче угланган. Ховунуң ажыл-ишчилериниң кирзилгези чокка мал ажылын хөгжүдери, малдың продуктулуун бедидип, ооң чаш төлүн онча-менди камгалап алыры берге. Ынчангаш мында 11 кижи составтыг партбөлүктүң коммунистерин эң шиитпирлиг черлерде быжыглаан, олар бүгү ажыл-херектиң организакчылары, коллективтиң дайынчы өзээ бооп келген.

МЫНДА 2100 гектар тарылга шөлүнүң хөй нуруузунга мал чеминге херег-лээр тараа культураларын, хөй чылдыг сигеннерни тарып, 813 гектар суггаттыг шөлден чылдың-на багай эвес дүжүттү өстүрүп ап турар. Салбырга, харын-даа совхозтуң сүт-бараан фермаларынга мал чемнериниң быжыг курлавырын тургузарынга бо бригаданың коммунистери болгаш ажыл-ишчилери төлептиг үлүүн киирип турар. Коммунист бригадир боду бригадада партбөлүктүң база организакчызы болбушаан. кол кичээнгейни планныг онаалдаларның күүселдези. ажылдың шынары дээш СЭКП кежигүнү бүрүзүнүң харысалгазын бедидеринче угландырган. Бо талазы-биле ажылды партбөлүкке план ёзугаар чорудуп келген. Хову ажылының адыр бүрүзүнде коммунистер тускай даалгалыг. Ук даалгаларның, планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин, коммунистерниң СЭКП Уставының негелделерин канчаар күүседип турарының дугайын партбөлүктүң хуралдарынга доктаамал чугаалажып турар.

Нийти бригадада ажыл-херектиң чедиишкиниг болурунга партбөлүктүң үчёдунда турар коммунистер кол өзек болуп, олар шуптузу материалдыг кежиктиң бүдүрүлгезинде хаара туттунган, шиитпирлиг участоктарда ажылдап турарлар. Чижээ, коммунистер: салбырда хоочун механизатор О. Стай биле эдикчи-мастер К. Мөөктээр олар техниканың ажыл чок анаа турбайн ажылдаарын харылап, часкы, чайгы, күскү сезоннарда оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын чедип ап турар.

Салбырның суггатчы звеноларында 5 коммунист суггатчыларның ортузунда партийжи-организакчы болгаш политиктиг ажылды чорудуп, күш-ажылчы маргылдааны эки организастаан. Ооң түңнелинде кандаашкыныг берге бо чылын безин хөй чылдыг сиген тараан суггаттыг шөлдерниң беримчези багай эвес болуп, гектардан-на 15—18 центнер дүжүттү алган. А чамдык участоктардан чай дургузунда ийи кезилдени чорудуп, сиген дүжүдүн өстүрериниң курлавырын элбектиткен. Мурнакчы суггатчы Х. Очур-оолдуң звенозу бир гектардан-на 25 центнер дүжүттү алган. Ооң звенозу келир чылгы элбек дүжүттүң магадылалы кылдыр 300 гектар участогунда күскү суггарылганы чоруткан. Чылдың эң таарымча чок, берге байдалдары туруза-даа, С. Борбак-оолдуң звенозу тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүргеш, ажаап алган.

Суггатчы, механизатор, чолаачы, хову турлааның ажылчыны, повар дээш черле кижи бүрүзүнүң бедик дүжүт дээш демиселин болгаш харысалгазын бедидери — партбөлүктүң хүн бүрү чорудуп келген ажылындан кол хамааржыр. Хову-трактор бригадазында аныяк коммунист А. Хомушкунуң удурткан механизастаттынган звенонуң ажылга дайынчы шынары бедик, найыралдыг коллектив кылдыр быжыккан. Он кижи составтыг бо звено мал чемнери белеткээринге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, нийти бригаданың 1865 тонна сиген белеткээр планының 120 тонназын кылган. Ук звено мал чеми белеткелиниң шалыпчы айында чарышка каш удаа тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналдарын ап келген.

Бедик дүжүт дээш суггатчыларның демиселинге, мал чемнери белеткелиниң кампаниязынга коммунистерниң болгаш комсомолчуларның авангардчы ролюн бедидип, чарыштың дээштиин чедип ап, бригадага техниканы, кижилер күжүн таарыштыр тургузуп, ажылды демниг чорудуп, тараажыларның амыдыралының байдалын экижидеринге партбөлүктүң кол участоктарда быжыглаан төлээлери улуг рольдуг болган.

Коммунистер, Аксы-Барлык кожуун Советиниң депутады, звено удуртукчузу А. Хомушку, суггатчылардан С. Хомушку, Ч. Монгуш, механизаторлардан Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады М. Мөөктээр, район Советиниң депутады К. Монгуш болгаш механик, эдикчи-мастерлер О. Стай, К. Мөөктээр болгаш өскелер-даа боттарының хууда үлегер-чижээ-биле бригадага дээштиг салдарны чедирип турарлар. Нийтизи-биле эвээш кижилиг бо партбөлүкте Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң, район болгаш Аксы-Барлык кожуун Советтериниң 6 депутаттары ажылдап, күш-ажылды организастаарынга улуг дузаны көргүзүп турар.

АНЫЯК коммунист М. Мөөктээр бригадада комсомол бөлүүнүң ажылынга боттуг дузаны көргүзүп, ол бөлүктүң организакчызы С. Саая-биле комсомолчуларның болгаш ажылчын аныяктарның ортузунга чорудар ажыл планын тургузуп, ооң күүселдезин партбөлүктүң хуралынга дыңнадып турар. Комсомол бөлүүнде ажылынга ак сеткилдиг, хөй-нийтичи аныяктар хөй. Оларга повар М. Сарыглар, суггатчы Д. Хомушку, эдикчи-мастер К. Көй-оол, ажылчын О. Серен-Лама болгаш өскелерни-даа хамааржыр болур. Бригаданың планныг онаалдаларын, звеноларның социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастаар талазы-биле партия, комсомол бөлүктериниң салып турар сорулгалары чаңгыс аай. Ынчангаш күш-ажылды шын организастаар, чарышты улам калбартыр, культура-массалыг ажылдарны, партия база комсомолдуң политөөредилгезин чорударын, ажыл планнарын баш удур чугаалажып дүгүржүр каттышкан хемчеглерни ап турар.

КСААЯ удурткан бо партбөлүктүң организакчы болгаш политмассалыг ажылының дугайын, хүлээлгелер күүселдезин, корум-чурум камгалалынга хамаарышкан болгаш өске-даа айтырыгларны совхозтуң партхомунга дыңнап чугаалашкаш, ажылга кол угланыышкынны берип турар. Аксы-Барлык суур районда үлегерлиг корум-чурумнуг суур кылдыр санадып турарынга бо партбөлүктүң киирген үлүг-хуузу база бар. Салбырда дуржулгалыг пропагандист Ш. С. Сат партбөлүктүң коммунистеринге, комсомолчуларынга кичээлдерни утка-шынарлыг, солун болгаш ажыктыг эрттирип турарындан аңгыда, кожээ ажыл-агыйның чугула кампанияларының үезинде солун лекцияларны, номчулгаларны чон ортузунга чорудуп турар.

Ажылда четпестерни чайладыр болгаш бригадада корум-чурумну улам быжыглаар дээш партбөлүк партийжи негелдени күштелдирип турар. Коммунистерниң даандырган ажылга харысалгазын бедидерин чедип албышаан, ажылдың янзы-бүрү аргаларын ажыглап, ылаңгыя участоктарга быжыглаан коммунист бүрүзүнүң дыңнадыгларын хуралдарга ап, оон чогуур түңнелди үндүрүп турар.

Бо бригадада партбөлүктүң бүгү организакчы ажылының база коммунистерниң авангардчы ролюн бедидикениниң ачызында нийтизи-биле салбыр планда көрдүнген мал чемнериниң курлавырларын тургузуп, 1712 тонна сигенни, 100 тонна зелёнканы, 120 ажыг тонна саванны белеткээш, малчыннарның кыштагларынга сөөртүп чедирериниң доозуп турар. Амгы үеде 1981—82 чылдарда мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, малдын баш санын менди камгалап алыр талазы-биле «Саян», «Алдан-Маадыр» совхозтарның малчыннарының республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыышынга харыы кылдыр партбөлүк бодунуң бүгү ажылының кол угланыышкынын мал кыштаглаашкынын хүр-чаагай эрттирериниче ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастап, техника септелгезин өй-шаанда чорударынче угландырган.

Ш. КУУЛАР,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Он бирги беш чылдың адрестери

МРАМОР ДАГЛАРДА ХООРАЙ

Төнчүзү чок ышкаш ховулап чоруп орувуста, баштары ак хар-биле шыптынган Саян даглары костүп келди.

Оруктуң он талазында бижик көзүлдү. Ында: «Саяның алюминий завод (СаАЗ)» деп бижип каан... Океанның улуг хемчээлдиг корабли ышкаш, краннар согунчугаштары болгаш траптар-биле деритиинген ол заводту көөрге, ховуда эштип чораан-даа ышкаш...

Даглар улам-на чоокшулап, солагай таладан Енисей костүп чыдыр. Оон терең суу хөй каът бажыңнарның соңгаларында көрүнчүкте ышкаш костүп турду. Бистиң мурнувуста Саяногорск — Саянның алюминий заводунуң тудугжуларының хоорайы, а удавас-ла Сибирьниң өңнүг металургиязының чаа төвү апаар хоорай костүп келди.

— Бо болза улуг заводтарның бирээзи болур болгаш Саян-Шушенск ГЭС-тиң энергиязының кол херглекчизи болур — деп, СаАЗ-тың чиңгине директору Василий Стриго чугаалады. Стриго бо черниң кижизи. Бо ажылга келириниң мурнунда ол Красноярскиге хөй чылдарда ажылдаан.

Саянда ол завод адырның чоргааралы. Ажыы-биле чугаалаарга, чаңгыс завод эвес, а хоорайдан үжен км черде чаңгыс шөлде туттунган элээн каш бүдүрүлгелер болгай. Оон продукциязының янзы-бүрү он-он хевирлерин — кабельди, амаларны, металл конструкцияларын болгаш оон-даа өске чүүлдерни чуртувус алыр.

Геологтарга черге ап чорүурунга таарыштыр кылган бажыңнарны бүдүрүп үндүрер — бажың тудар комбинатты хоорайның өске талазында тудуп үндүрүп турар.

Эрги хевир-биле кылдынган алюминий заводтарының арыг-силиг эвес турганы билдингир болгай. Боттарынга-даа, кожаларынга-даа дыка хөй таарымча чок чүүлдерни ол болдуруп турган: доозун, артыычылар, агаарже үндүрер хоралыг чүүлдер. А Саяногорскиде кандыгыл?

Бистиң цехтеривисте арыг-силиг, фторлуг доозунда хора чок, ону тускай система-биле арыглап турар дээрзин тудугнуң удуртукчулары чугааладылар.

Красноярскиниң алюминийи, Братскиниң алюминийи деп чугаалажып турар, а удавас-ла Сибирьниң мөңгүннелчек чаа металлы — Саяногорскиниң алюминийиниң дугайын чугаалажы бээр. Бо хоорайларының чоогунда дойдан бүткен довуракты черлер бар деп бе?

— Чиг-эт шынап-ла чок — деп, СЭКП Саяногорск хоорхомунуң бирги секретары Юрий Юров чугаалай-дыр. — Ынчалза-даа чиик өртектиг энергияның үнер дөзү бар. Красноярскиге-даа, Братскиге-даа ындыг болган. Бистиң телевиливис база-ла Саян-Шушенск ГЭС-тиң чиик өртектиг энергиязынга үндезилеттинген. Чиг-эттиң үндезининиң чанынга заводту кылырыңын болгаш эң ырак девискээрже электроэнергияны чорударының оруунга, дойдан бүткен доврактыг гидростанцияже дажыглаары эки арга кылдыр санаттынган. Ынчап үнелиг киловаттар артыкка чарыгдаттынмас...

—Алюминий заводу — бистиң кол тудуувус — деп, Юрий Юров уламчылады. — Ооң дузазы-биле бис чурттаарынга, ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг хоорайны тударының кол айтырыын шиитпирлеп турар бис. Сибирьниң үлегерлиг хоорайы бо-ла болгай дижип турар кылдыр ынчаар кылыр ужурлуг бис!

...Ындыг хоорай (150 муң чурттакчылыг) макетте бар болгай. Оон туружунуң талазы-биле кол хевирин Енисей аян-шинчи киирип турар.

Хемче угланган кол черлеп — хоорайның улуг кудумчузу шөйлү бээр. Аңаа театр, музей, кино болгаш концерт залы, ном шыгжавыры болгаш библиотека туруптар.

Енисейге уннаштыр баткан кудумчулар хоорайның соңгу болгаш барыын талакы үлетпүр районнарын тудуштурар апаар. Оон эң хөлээзиниң төвүнге магазиннер болгаш ресторанннар туруптар.

Административтиг төп ам безин бар. Бо бесседаны кылып турарывыс хооркүүскомнуң болгаш хооркомнуң бажыңнары оон баштайгы тудуглары болган...

Юровтуң мергежили — инженер-механик. 1957 чылда ол Молдавиядан Дивногорскиге келген. Красноярск ГЭС-тиң тудугжулары ону комсомол организациязының секретарынга соңгуп алганнар. Оон — Саянга кээп, Саян-Шушенск ГЭС-тиң баштайгы агрегаттарын энтешкен, партия комитединиң секретарынга-даа соңгуткан.

Хакасияның Койбаль ховузунуң Саян сынынарынга «даш коридор» кылдыр кыстырып келген черинге 1975 чылда Саяногорск тургустунган.

Ол дагларны «Мраморлуг Саян» деп адап турар. Атсураглыг Кибик-Кордон карьери база мында болгай.

Саянның ол сураглыг дажы чеченэштиң бүгү өннерин бодунда сиңирип алган.

Чаа тевиишкиниң дузазы-биле карьерден алдынган ол даштар он-баазын, чараш шинчи кирзин дээш, «Саянмрамор» комбинатты Саяногорск хоорайда тудуп тургускан. Ооң күжү — чылда-ла 300 муң дөрбелчин метр. Чурттуң чүс ажыг хоорайлары: Красноярск, Киев, Минск, Хабаровск, Ленинград... ооң продукциязын ап турар.

Мен Москва чурттуг кижи болганымда, метроже кирериимде-ле, чер адааның станция-ордуларының көрүнчүктелиг турар кылагар ханалары ыраккы Саян дагларының чылыын болгаш чырыын херелдендирип үндүрүп турар деп чүвени ам утпас мен.

Юрий СИНЯКОВ,
ПМА-ның корр.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА БРИГАДАЗЫ

«Бай-Тал» совхозтуң суур чаагайжыдар херээженнериниң он кижи составтыг бригадазын Саныг Хомушкуевна Дүреш 1973 чылда удурту берген. Ол сес чыл дургузунда бригадирлепшаан. Ук бригаданың кежигүннери чайның изиинде-даа, кыштың соогунда-даа төрээн совхозунуң суурун чаагайжыдар дээш кежээ, кызымак ажылдап турар.

Херээженнер бригадазының кылып чоруткан ажылдарының ачызында суурнуң аянныычызы көрүштүг апарган. Хамык херимнер шеергин болгаш аарты чугайлаттынган. Контораны, кожээ Совет бажыңын, клубту, эмнелге черин, магазиннерни, столоваяны болгаш чунар-бажыңны херээженнер бригадазы маллаштап, арыг-силиг кылдыр чугайлап шевергээн.

Олар чүгле суурга чаагайжыдылга ажылдары кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Шеверлекчилер ырак-узак черлерде малчыннар кыштагларынга чедип, оларның бажың-балгадын көрүштүг кылдыр чугайлап берип келген. Чижээ, он бирги беш чылдың баштайгы чылында Туралыгда чаа туткан хойжу бригада төвүнде ийи кодан кирер кажааны, чуртталга бажыңын, кызыл-булуңну, чунар-бажыңны шеверлекчилер маллаштааш, чугайлаан. Малчыннар оларга өөрүп четтиргениң илередип турар.

К. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИН ЭДЕ КӨРГЕН

1982 чылдың хову ажылдарынга совхозтарның кожээ ажыл-агый техниказын чогуур үезинде болгаш эки шынарлыг белеткээр талазы-биле Таңды районнуң механизаторларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының эгелээшкинин изин-биле деткип, Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң механизаторлары, инженер-техниктиг ажылдакчылары мурнунда алган хүлээлгелерин чаартып, улам күженишкиниг ажылдаарының графигин тургускан. Кожээ ажыл-агый техниказы септээр сес звенону тургускан.

Олар септелгениң баштайгы дефектовказын чоруткан. Кандыг кезектер, механизмнер болгаш өске-даа техниктиг дериг-херекселдерниң херээ санаттынган. Тракторлар септээр звено дөрткү кварталда планын декабрь 25-те күүседирин хүлээнген. Автомашиналар септелгези 1982 чылдың февраль 23-те доостур. Селлкаларның септелгезиниң 80 хуузу январь бирээде, андазыннарның, культиваторларның септелгезин март бирээде төндүрер. Нийтизи-биле алырга, часкы хову ажылдарынче үнүптер машина-техниканың белеткели март бирээде доостур, ынчан ол бүгүнү белениниң шугумунга тургузар.

Тараа ажаалдазының комбайннарының септелгезин 1982 чылдың май бирээге чедир доозар. Механизаторлар кол кичээнгейни септелгениң, техниктиг хандырылганың шынарынче углаар. Септелге болгаш техниктиг хандырылгага үндүрер чарыгдалды 3 хуу бадырар, кывар-чаар материалдар камналгазын 2 хуу чедир эвээжедир.

«Тиилелге» совхозу механизатор кадрларны белеткээр, оларның билиг-мергежилин бедидериниң хемчеглерин ажылдап кылган.

С. МААДЫ.

БИР ЦЕХТЕ

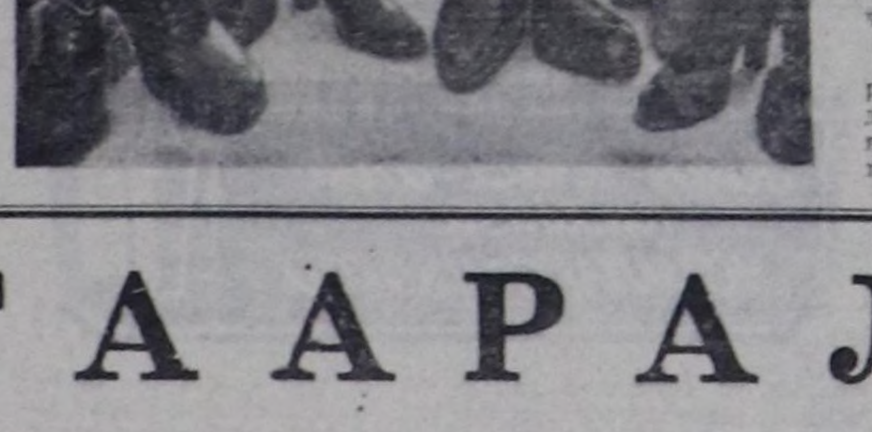
Кызыл хоорайда идиктер септээр болгаш даараар мастерская — «Тувабуубыт» бүдүрүлге каттыжыышкынында хөй кижилиг, улуг коллектив. Мында ийи цех бар. Бирээзи идикти септээр, өскези — хамаатыларның чагыгы ёзугаар идиктерни даараар. Ол ийи цехте ажылдап турар ишчилерниң мурнунда сорулга чаңгыс — чагыг бүрүзүн көрдүнген хуусаазында, эки шынарлыг бүдүрүп үндүрер.

Чоңга ачы-дуза чедирериниң арга-хевирин калбартып, бүдүрүп турар продукцияның шынарын экижидип, хандырылганың бедик культуразын чедип алыры чугула айтырыг. Кижилерниң хүн бүрү амыдыралының кол негелдези-даа ындыг. Ынчангаш коллективтиң демниг ижи олче угландырган. Коллективтиң даарап септеп турар идиктериниң шынары ылаңгыя бо сөөлгү чылдарда экижээн. Мастерскаяның идик даараар цехиниң үндүрүп турар продукциязы хоорайның чурттакчыларының бедик үнелелин алган. Ооң бадыткалы — чагыгның хөйү-биле кирип турары. Даарап үндүрүп турар идиктерниң ассортиментизи мында байлак. Херээжен улустуң сезон аайы-биле сапожкалары, херээжен улустуң чайгы, күскү үелерде кедер идиктери.

Мастерскаяның ийиги каъдында. Идик даараар цех мында. Улуг, чырык соңгаларлыг зал. Аңаа кирип келиривисте, ажыл хайныышкынныг, кижи бүрүзү ажылдаар черлерин ээлешкен, кичээнгейи чүгле — ажылда. Мында ажылынга макталдыг, уран шевер холдуг идик даараар мастерлер хөй. Оларның даарап үндүрген идиктерин шынап-ла мактавас арга чок. Оларның чамдыктары-биле каксы-даа бол таныжаалыңар.

Григорий Иванович Кузьмин —«алдын» холдуг дижиривис мастерлерниң бирээзи. Ооң бо шугумга күш-ажылчы намдары 1945 чылдан эгелээн **(үстүнде чурукта)**. Григорий Иванович херээжен улустуң сапожкаларын даараар мастер. Ооң холу-биле кылып бүдүрген идиктер чагыкчыларның бедик үнелелин ап турар. Идикти чагыкчының сеткил-сагыжынга таарыштыр, ооң күзээни-биле даараары ындыг-ла белен эвес. Болуунуң мергежилиниң ёзулуг мастери Г. И. Кузьминниң холу деткен идиктерниң бүдүнгүрү амыр-ла.

Хоочуннар коллективте хөй. Чижээ Н. П. Марков, В. К. Конигин олар планныг онаалдаларын бедик көргүзүглер-биле күүсетпишаан, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп турарлар.

Цехтиң мурнакчыларының бирээзинге Варвара Ивановна Беляева база хамааржыр. Ол — цехте быжыкчы. Быжыкчылап ол он үш чыл ажылдаан. В. И. Беляева ынчангаш ажылын кончуг эки билир. Ооң быжып кылган ажылындан бүдүн цехтиң көргүзүглери, ажылының шынары база чугула хамааржыр болганда, ажылынга од кончуг кызымак. Белеткелчи Нина Иннокентьевна Кравченконуң ажылы эжиниңден дудак чок. Оларның кайызы-даа бүдүрүлге планнарын 110-дан 120 хуу чедир күүседип келгеннер.

Шевер холдуг мурнакчылары хөй коллектив 1981 чылдың эрткен айларының планныг онаалдаларын эки көргүзүглерлиг боттандырган. Эрткен он айларның планын мастерская 110.8 хуу күүсеткен. А тус-тус цехтер база эки ажылдаан. Үстүнде чугаалаанывыс цех эрткен айларның планныг онаалдазын 109.2, идикти септээр цех — 113.3 хуу күүсеткен.

Чоокта чаа мастерскаяга шынар хүнү эрткен. Аңаа идик даараар цехтиң келир 1982 чылда бүдүрүп үндүрер идиктерин делгээн. Оларны мастерскаяның келир чылын үндүрер продукциязының кол модельдери кылдыр киирип. бадылаарын комиссия көрген **(солагай талада)**.

Мастерскаяның коллективи чоңдан чагыгларны күзелдиг-биле хүлээп ап, күүседип турар.

В. КУУЛАР.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧОНГА ЧЕДИРГЕН

Ноябрь 27-де эрткен политхүн Кызыл районнуң күш-ажылчы коллективтеринге организастыг эрткен. Ооң ажылынга СЭКП райкомунуң идеология активи, район төвүнүң албан организацияларының, совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери киришкен. Олар СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң материалдарын, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазын ажыл-ишчилерге калбаа-биле тайылбырлап, партияның, күрүнениң политиказын чонга чедирген.

Бистиң корр.

ЧОРГААРАЛ

Коммунист дугайында чугаа

ХАНДАГАЙТЫ суурнуң көрүштүг, чараш бажыңнарының бирээзинде «Хүнчүгеш» ясли-садик турар. Эртен эртеден кежээге чедир мында биче чаштарның ырышоору үзүктелбес, чүгле дүъште олар дыштаныр удуй бергенде, ам кээп шеглей бээр. Аңаа барган кижи бежен хар чоокшулап чоруур болза-даа, оон аныяк көстүр, шоваа болгаш чугаакыр, ортумак сынныг херээжен кижини доораан-на эскерип каар. Ол бодунуң бөлүүнүң уругларынга ном номчаан, шүлүк өөреткен, ырлаткан-даа турар-ла. Бо дээрге Өвүр районнуң эң идепкейлиг болгаш төлептиг коммунистериниң бирээзи Намчан Сундуевна Монгуш-тур. 1962 чылда партийжи хүрээлеңге кирип тура, ол кана-даа ажылдап чорза, коммунистиң бедик адын төлептии-биле эдилээрин даңгырагалаан. Ооң аңаа шынчызын бүгү ажылы база амыдыралы бадыткаан.

Хандагайты кожээ Советиниң күүскомунуң чанында партия эге организациязының үчёдунда бо коммунистиң партийжи даалгалары-ла хөй. Оон эң колу Хандагайтының № 7 микрорайонунда агитаторларның болгаш политинформаторларның ажылын харыылаар. Ындыг болганда, оларның чон ортузунга чорткан беседазынга-даа олуржур ужурга таваржыр. «Бүзүре, ынчалза-даа хына» деп чугаа база бар. Чоокта чаа ол № 7 агитквартираның чурттакчыларының хуралынга олурушкан. А ооң дараазында хүнде ооң кожээ Советтиң депутадынга соңгутканы округунга хамааржыр № 9 микрорайоннуң чурттакчыларының нийти хуралынга олурушкан. Корум-чурумну улам быжыглаар талазы-биле айтырыгны аңаа бүгү талалыг сайгарган. СЭКП обкомунуң өөлчеглиг пленумунга эрге-чурум камгалалын улам экижидер база корум-чурум үрээшкиннери-биле демиселди күштелдирер талазы-биле партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. А ооң шиитпирлерин херек кырынга боттандырар кижи хамыктың мурнунда коммунист деп чүвени ол бедик харысалга-биле билир.

Кожээ Советтиң депутады болгаш Н. С. Монгуш ол микрорайонда байдалды ымк эки билир, соңгукчулар-биле база оларның ажы-төлү-биле каш удаа ужуражып, сүмележип келген. Микрорайоннуң чурттакчылары обком пленумунуң шиитпирин изин-биле деткип, санал-оналын бергилээн. Аңаа депутат отчёдун берген. Сагылга-чурумну хажыдып чоруурларны, уругларының кижизидилгезинче сагыш салбастарны ол аңаа шыңгы шүгүмчүлээн. № 9 микрорайон Хандагайтының төп кудумчузунда. Аңаа уруглар ойнаар шөлчүгешти дерин кылырының эргежок чугулазын соңгукчулар депутаттан дилээн. Ол ышкаш чамдык штакетниктер эргижирээн, ону база солуур, ук ажылдарны келир чазын эгелээр деп дугурушкан.

ПАРТИЯ болгаш хөй-нийти организацияларны аңаа кандыг-ла даалга бээр болдур, ону ылаптыг күүседирин Намчан Сундуевна оралдажып чоруур. Мурнунда ол коллективинге пропагандистеп турган, а ам партия райкомунуң чанында партактивтиң школазынга өөренип турар. Оон аңгыда Намчан Сундуевна улус өөредилге ажылдакчыларының профэвлел райкомунуң кежигүнү болгаш амыдырал-чуртталга айтырыгларының талазы-биле комиссияның даргазы. Ол талазы-биле сөөлгү үеде чүнү кылып турарын оон сонуургаарывыска, комиссияның планын ёзугаар район школаларында башкыларның амыдырал хандырылгазының байдалын хынап турар болду. Оон аңгыда ол суурга херээженнер ортузунга даараныр болгаш аргыырының бөлгүмнериниң ажылын база харыылаар. Тываның херээженнериниң тоску съездизиниң делегады болуп, ооң ажылынга киржип. хөй солун чүүлдерни билип алган. Херээженнер ортузунга ажыл чорударда, ол чүүлдер хереглеттинге бээри чугаажок.

НАМЧАН Сундуевнаның тускай эртеми башкы. Аныяк салгалдың кижизидилгезинге уруглар албан черлери база кол черни ээлээр.

— Бичии уруглар-биле ажылдаары эң нарын. Күскү үеде бир бөлүкке бичии уругларны чыып эккээрге, оларның кижи бүрүзү аңгы-аңгы аажы-чаңныг, сонуургалдарлыг болур. Оларны чаңгыс аай корум-чурумга өөредип, чаңчыктырып алыры дыка берге. Маңаа ада-ие-биле демниг ажылдаары эргежок чугула,— деп, Н. С. Монгуш чугаалап турар.

Ооң бөлүүнде уруглар арыг-силиг болгаш күш-ажылга ынак кылдыр чаңчыгып өзүп турар. Янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле ол ада-иелер-биле сүмележир. Оларның бажыңнарынга-даа бо-ла чеде бээр. Төлдүг кижи төлге ынак деп чугаа бар. Ынчангаш ясли-садикте уругларны Намчан Сундуевна бодунуу-биле дөмей көөр. Ясли-садик ажылдакчызы дээрге-ле мында хамык уругларның база иези ышкажыл. Бичии чаштар бистиң даартагы хүнүвүс-тур. Даартагы амыдыралды олар бодарадыр. Алыс-ла башкы эртемниг кижи болгаш Н. Монгуш уругларның аажы-чаңын эки билир, олар-биле сеткилдиң ханызындан чугаалажыр, мактаарда мактаар, чемелээрде чемелээр-даа.

Намчан Сундуевнаның намдары-биле таныжар болзувусса база нарын. Ол төс уругнуң иези. Ынча ажы-төлдү часкаап өстүрүп келген. Уругларының адазы чок апаарга, ол ажыт-шажыгге алысшаан. Ооң идепкейлиг ажыл-чорудулгазы халас барбаан. Ону Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаан. Херээженнер ортузунга идепкейлиг ажыл-иши дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле ийи удаа шаңнаткан.

БАШКЫНЫҢ ажы-төлү иезинге төлептиг. Хөй-нийти-даа база ясли-садикте-даа ажылы дээш ол чамдыкта бажыңынга дүъште кээп четтикпес. Ынчалза-даа уруглары иезин чоктавас. Ооң чагыы ёзугаар магазинге барып, херек чүүлдерни садып алыр, бажыңда ажылды шуптузун кылып каар. Олары бичиизинден-не ынчалдыр чаңчыга берген. Кижи бодунуң ажылынга сеткилинден таарыжыр, ажы-төлү база төлептиг, томаанныг болурга, холу дыңзыг, бергелерге торулбас болур. Ындыгларны чогум-на чалгынналган кижи дээр.

— Уруглар өг-бүлеге нестүп келирге-ле, оларның кижизидилгезин хевирлеттинип эгелээр. Уругнуң эки бүдүштүг кижи болурунга ие кижи кол рольдуг болуру черле билдингир — деп, Намчан Сундуевна чугаалаар. Коммунист иениң уругларының чедизи кыс. Олар барык шупту даараныр болгаш аргыттынар. Бажың чанынга чечектерни олар тарып ажаажыр, бажыңны чугайлаар, дозулаар, малгаштаар дээш черле кылбаска ажылы чок. Уля дээр уруу танцылаарынга, чурууруунга ынак. «Хүнчүгеш» ясли-садикте Уляның чурааны, бижээни чүүлдер хөй. Ирина биле Маринаазы баянга, гитарага ойнаар.

Ооң ийи уруу Кызылда педучилищеде өөренип турар, бирээзи школа-интернатта башкы. Ынчангаш олардан үш кижи иезиниң соон салгап, башкы болуру ол. Бир оглу Хандагайтыда подстанцияда ажылдап турар. Өскези Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда салбырында. Бичиилери школада. Оолдары чазанырынга, демир-дестен чүве кылырынга, машина-техникага сонуургалдыг.

— Мен уругларымның мындыг чаңчылдарынга аажок чоргаарланыр мен — деп, Намчан Сундуевна чугаалап турар. Шынап-ла, ындыг ажы-төлге кым чоргаарланмас боор.

Иешкилер бо чайын хөй өрээлдиг, чаа бажыңны алган. Хөй уруглардыг ие херээжен дугайында сагыш салыышкынның ачызы бо-дур деп, ол санап чоруур...

Кежээ дүжер. Хөй-нийтиниң ажылы дээш Намчан Сундуевна мооап-шылапкан кээр. Уруглары авазынга белеткээн аъш-чемин стол кырынга салыптар. Кым чүнү кылганыл, кандыг демдектер алганын ынак авазынга бирден-бирээ чокка тайылбырлап бээр. Бот-бодунга хүндүткел, бүзүрел болгаш өөрүшкү деп чүве ол-дур. Шайлап дооскаш телевизор көрүп, чамдыктары солун, ном номчуур. Найыралдыг өг-бүлеге күш-ажылчы болгаш өөредилге хүнү ынчалдыр доостур. Намчан Сундуевнаның эргелекчилээни «Хүнчүгеш» ясли-садик Өвүр районда эки ажылдыгларның бирээзи. Хөй-нийтиниң херээ дээш могаг чок ажылдап чоруур коммунистиң удурткан коллектив ындыг болур-даа ужурлуг. Чүге дизе ол коммунистиң бедик адын кезээде бодап, арыг сеткил, бедик харысалга-биле ажылдап чоруур ол-дур.

С. ХЕРТЕК.

Москва чоогунга тулчуушкуннуң 40 чылынга

МОСКВА ЧООГУНУҢ МААДЫРЛЫГ КАМГАЛАЛДАРЫНГА

Москва чоогунга кадыг-дошкун тулчуушкуннар 1941 чылдың күзүнүнде калбарган турган. Гитлержи араатан аг-шериглерниң калчаалыг халдаашкынын Совет шериглер ынчаарда доктааткаш, шиитпирлиг удур шавар халдаашкынче шилчээн. Чогум-на оортан, Москваның мырыңай чанындан Кызыл Шериг тиилелгениң километр бүрүзүн Берлинге чедир санаан. Совет дайынчыларының массалыг маадырлыг чоруу тиилелгениң шиитпирлиг факторларының бирээзи болган.

ЧАҢНЫК ЫШКАШ ЧАЛБЫЫШТЫГ ХҮННЕРДЕ

Москва чоогунда Спегири деп чайлаг суурдан ырак эвесте, Волоколамск оруунуң ээтпээнде бетон дөжек кырында Т-34 танк мөңгези-биле кестүп турар. Танкының үгер-боозу дөртен чылдар бурунгаар гитлержи шериглерниң халдап келгени Барыын чүкче угланган. Тураскаалдыг самбырада мынчаар бижээн: «16-гы армияның алдарлыг шериглери 1941 чылдың күзүнүнде чаңнык ышкаш чалбыыштыг хүннерде дайзынны маңаа доктаадыпкан болгаш 1941 чылдың декабрь 6-да шиитпирлиг шавар халдаашкынче шилчээш, немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шаап эгелээн».

Полковник А. П. Белобородовка командылаткан 78-ки адыгжы дивизияның дайынчылары чогум-на аңаа өлүм чокка чаалашканнар. Олар чедип келген дораан-на тулчуушкунче эгелеп кирипкеннер. Дивизияның Владивостоктан чедип келгениниң, батальоннарының болгаш полктарының составының дугайында Белобородов 16-гы армияның командылакчызы генерал К. К. Рокоссовскийге кажан илеткээрге, ол оорушку-биле мынча деп чугаалаан:

— Сибирьжилер, эр-хейлер! чедип келгенинер дыка-ла эки болду. Силерниң дивизияңар — бүгү армияның ортаа кезии-дир.

Чеден сески дивизия херек кырында шынап-ла күчүлүг дивизия турган. Ооң составынга он дөрт муң кижи, оларның аразынга 760 коммунистер болгаш 5000 хире комсомолчулар бар болган. Солдаттарның сагыш-сеткили дайынчы, моральдыг угаан-бодалы дыка бедик, чечеэлеңгени багай эвес турган.

Берге хүннерде дивизия дайын одунга улам каңналып эгелээн. Ооң ийи полктарын Холщевика-Кострово районунда турушче угландырган болгаш Озерна хемниң оң талакы эриинде быжыглаан СС дивизияның шериглеринге удур шавар халдаашкынче кийрген. Гитлержилер калчаалыы-биле камгаланып, кедергей күштүг боолай бергеннер. Шавар халдаашкын бурунгаарлавайн, соксап болур турган. Ынчаарда чедиги ротаның командири лейтенант Иванов тура халааш:

— Бурунгаар! Мээң соомбиле! — деп командылаан. Лейтенант Иванов чолдак, арганзымаар кижи турган. Ооң уну шөлээн болгаш өөжум мышкаш болган. Ынчалзажок ооң командазын бүгү дайынчылар дыңнап каан. Совет солдаттар бодунуң арес-дидим командириниң соо-биле Озерна хемниң доштуг суун эштип кешкеш, хемниң оң талакы эриинче үне халый бергеннер. Дайзынның долу дег коргулчун огундан чалданмаан совет дайынчылар чыда тулчуушкунун маадырлыы-биле кылгаш, фашистерни оларның оңгуларындан үндүр шаапкан болгаш батальонну, а ооң соонда полктуң кол күштери чедип келгиже чедир оңгуларны дедир алыспааннар.

Бирги ол тулчуушкунга-ла баштайгы маадырлар илерел келген. Озерна хемге тулчуушкуннарга шылгараан дивизияның 47 дайынчыларын, командирлерин болгаш политажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Тулчуушкуннар дүне-даа, хүндүс-даа соксаал чокка дыңмиреп турган. Дивизияның дайынчылары камгалалга турда, оларга дыка берге болган. Дайзын улуг когаралдарга таварышса-даа, калчаалыы-биле хөй удаа халдап турган. Чижээ, Дедовск дээш тулчуушкун кедергей берге болган. Бичии-даа аткаарлап болбас ужурлуг. А дивизия командири Белобородовтуң командылал пунктузунга түе чериниң фабрика директору ол үеде маңнап чедип келгеш:

— Дериг-херекселдерни кежүрүп чорударынга кайы хире үени биске берип болур силер? — деп, сагыш човаашкын-биле айтырган.

Дивизияның камгалап турганы девискээрде байдал ынчаарда дыка айыылдыг турган. А ырак эвесте артында — Москва, ынчангаш аткаарлаар чер чок! Полковник Белобородов бүзүрелдиг медеглээн:

— Бүдүрүлгеңер ол черинге хевээр турзун, ажылдыг үргүлчүлеп болур силер. Бистер аткаарлавас бис!

Шынап-ла чаңгыс-даа базым аткаарлаваан. Дөртен бир чылдың декабрьда дивизия оортан шавар халдаашкынче кирипкен. Чеден сески дивизияның дайынчылары немец-фашистиг эжелекчилерниң долу дег огундан чалданмайн дискек караангы чедир харга боолбайн. Истра хоорайны шавар халдаашкын-биле ээлеп апкан. Соок — кедергей. Өзулүг-ла Сибирьниң соогу болган. Чеден сески адыгжы дивизияны 9-ку гвардейжи адыгжы дивизия деп адай берген.

Хосталган хоорайда бажыңнарның бирээзиниң ханазынга мынчаар бижээн: «Берлинге чедер бис». Дайзын Москва чоогунга турда-ла, «Берлинге чедер бис» деп ол шииткелди совет солдаттар мынчаар үндүрүп каан.

ЧУРУКТА: Немец-фашистиг шериглерни Москва чоогунга чылча шаапканының 40 чылынга ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Төп музейинде Москваның камгалалынга тураскааткан делгиирлери.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАЛАЙ ШЕРИГЛЕРИ ТУЛЧУУШКУНЧЕ КИРИПКЕН

Дөртен бир чылдың күзүнүң кадыг-дошкун хүннеринде 40 муң хире матростар, старшиналар, офицерлер курттаг чер шериинниң хевин кеткеш, Москва чоогунда немец-фашистиг эжелекчилерге удур маадырлыы-биле тулчуп турган. Камгалалдың Күрүне Комитединиң шиитпирин ёзугаар матростардан ээлэп кааш бригадаларны болгаш отрядтарны органзастааш, найысылалдың камгалалынче чорудкан.

Москва чоогунда Дмитров болгаш Рогачев оруктарының белдиринде Белый Раст суурнуң чанынга болган тулчуушкунга матростар база маадырлыг кирипкен. Гитлержилер ол суурга дыка быжыглаанган турган. 64-кү бригаданың командири бодунуң далай шериглерин танкылар кырынга олурткаш, суурже шавар халдаашкынга киирген. А хар кедергей улуг болган ужурунда танкылар чорүп чадай берген. Ынчаарда далайжылар танкылардан дүже халааш, суурже бурунгаарлапкан. Суур кыдыында бир бажыңдан фашистер пулеметтар-биле боолай берген. Суур ындында дөңден дайзынның артиллериязы база боолап эгелээн. Баш кодүрери безин берге болган. Ол үеде старшина Андрей Федоров тура халааш, далайжы бөргүн кедиинген соонда, бажынче углай маңнапкан. Бажынга ол четпээн: дайзынның долу дег огунга таваржы берген, ооң далайжы бөргү хар кырынга база кээп дүшкен...

Ынчалзажок шавар халаашкын үргүлчүп турган. Далайжылар суурже чаза таварып кириң келген. Суурнуң бажың бүрүзү дээш олар үш хонукта улаштыр чаалажып келгеннер. Эвээш санныг артиллерия далайжылар ынчаарда буззэлээшкинге база таваржы берген. Чүү канчаарыл? Аткаарлаар дугайында бодал сагышка-даа кирбээн. Олар бир бажыңны фашистерден хостап алгаш, ынчаар үгер-боону бир хааржак октары-биле катай аппарып алган. Дайзынны олар боолап эгелээн. Фашистерниң артиллерияжылары база удур боолай берген. Дайзынның үгер-боозунуң огу бажыңга дээпкен: бажың бузулган, чеди далайжылар өлген, офицери балыглааган. Ынчалзажок улуг сержант Литвинов, сержант Шишкин гитлержилерни боолаарын үргүлчүлээннер. Гитлержилер халдаашкынын соксатпаан. Далайжыларның огу төнген. Ынчан Литвинов боозун мажыглап ужулгаш, шала адаанга чажырып каан. Ам курлавырда полковник. Ынчаарда офицер Алексей Дуклер саазынга мынчаар бижээн: «Берге-дир. Ынчалзажок дужуп бербес бис!»

Күштүг болгаш маадырлыг үш далайжылар дужуп бербээн. Дайынчы оңгуктерин ынчаарда оларга дузалажып чедип келген. Дайзын шыдашпаан: Белый Раст суурга танкыларын, бронемашиналарын, өлүрткен солдаттарын, офицерлерин октапкаш, гитлержилер дезипкен...

Белый Растының чурттакчылары дайын сөөлүнде демги үгер-боону тыпкаш, Ленинградта шериг-далай музейинге дамчыдып берген. 115 дугаарлыг ол үгер-боо музейниң залдарының бирээзинде делгеттинген. Ол дээрге — төрээн найысылалын маадырлыы-биле камгалаан далайжылар дугайында дириг тураскаал-дыр. Шавар халдаашкынның 13 хүннериниң дургузунда безин далайжылар Белый Растыдан Волоколамскиге чедир 130 километрни эрткен болгаш дайзынның 12 танкыларын, 143 үгер-бооларын, 141 автомашиналарын хунаап алган.

Оларның командири полковник Иван Чистяков Москвадан Берлин четкен. «Адачуртка бараан болуп тур бис» деп номунга Совет Эвилелиниң Маадыры генерал-полковник И. Чистяков дайын сөөлүнде мынчаар бижээн: «64-кү бригаданың дайынчылары дайзынның танкыларындан-даа, артык күжүнден-даа чалданмааннар».

Москва чоогунуң кыштыг шөлдеринге 1941 чылдың күзүнүнде болган чаңнык дег чалбыыштыг тулчуушкуннарының дириг болгаш мөчээн маадырларының дугайында чоннуң ыдыктыг болган тураскаалдыг сактышкыны кезээ-мөңгеде онмас. Тулчуушкуннар болган черлерге тураскаалдарны тургускан. Кызыл туктуг 64-кү гвардейжи бригаданың дайынчыларынга алдар болдурган тураскаалды Белый Раст суурда тургускан. Ында бижээни: «Төрээн Москвазын 1941 чылдың декабрьда камгалаар дээш немец-фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннарга маадырлыы-биле өлген алдарлыг далайжыларга». Языково суурда акы-дунма хөөрүнде тураскаал далайжыларның 71-ги бригадазының маадырлыг чоруун мөңгежидип турар. Круглово суурнуң он талакы ыдыында тураскаалды 62-ги далай-шериг бригадазының маадырлыг дайынчыларынга алдар болдурган. Дөртен чылдар бурунгаар маадырлыг камгалакчылары ханын төккен Москва чоогунуң шөлдеринде он-он тураскаалдар бар.

А. КОЧЕТКОВ.

Москва дээш тулчуушкуннарның киржикчизи.

(ПМА).

«Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг, ак-сеткилдиг ажылдап келгени дээш күш-ажылчы ачы-хавыязын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле **шаңнаары болза:**

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Иван Иванович **Бельский** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунуң кол инженериниң оралакчызы.

Анна Ивановна **Бердникова** — Сельхозтехкүркомнуң районнар аразының Чадаана каттыжыышкынының техниги.

Доржукай Лопсанович **Кара-Сал** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Копчук Ичин-Норбуевич **Кара-Сал** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Саарапкан Шыыр-ооловна **Куулар** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Сендээ Бора-Хооевна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Сандык Аңгыевич **Монгуш** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунуң ажылчыны.

Чолдаан Мамыы-ооловна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Шиник-Кара Сендажиевич **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Анай Сарыг-ооловна **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Барыймаа Кенденовна **Ооржак** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Маадыр-оол Чалбакаевич **Ондар** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунуң ажылчыны.

Чыйтык Окумейовна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Хүлер-ооловна **Сат** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Макаровна **Сидорова** — Сельхозтехкүркомнуң районнар аразының Чадаана каттыжыышкынының ажылчыны.

Бавуу Торлааевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Хураганчык Дуковна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Михайловна **Воротник** — Бүрен-Аксы сес чыл школазының техниктиг ажылдакчызы.

Олимпиада Семеновна **Дорофеева** — райпода магазин эргелекчизи.

Агафья Емельяновна **Кириченко** — «Бурунгаар» совхозтуң ары ажаакчызы.

Ксения Андреевна **Кудрявцева** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Дуктуг Шалыгыровна **Монгуш** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Надежда Степановна **Павлова** — райпо ажылдакчызы.

Чадан-оол Саганович **Саган** — «Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Яков Карпович **Семешов** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 4 КМК-зының дарганы.

Пелагея Васильевна **Сережкина** — райпо ажылдакчызы.

Мария Павловна Тарасова — таңнының албанының контролеру.

Данил Григорьевич **Толстопятов** — арга-арыг ажыл-агыйының лесничийи.

Галина Петровна **Черданцева** — «Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Иргит Кужакыевич **Делгер-оол** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Бичииш Бүрүп-ооловна **Хомушку** — Мугур-Аксында уруглар садының уруглар ажаакчызы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Александра Павловна **Алексеева** — СЭКП райкомунуң техниктиг ажылдакчызы.

Августина Ивановна **Бирюкова** — арга-арыг ажыл-агыйының ажылчыны.

Зинаида Никифоровна **Германова** — Туранның № 2 ясли-садының эргелекчизи.

Арион Куржепеевич **Дендип** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Семен Ховенович **Дондуп-оол** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Прасковья Сергеевна **Зырянова** — арга-арыг ажыл-агыйының ажылчыны.

Татьяна Павловна **Симонова** — улус депуттарының район Совединиң күускомунуң техниктиг ажылдакчызы.

Шагдыр Навакайевич **Шадыров** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Алексей Петрович **Шестаков** — Туранның арга-ыяш пунктузунуң ажылчыны.

Вера Ивановна **Хомутова** — районнуң белеткел конторазының бухгалтери.

Наталья Афиногеновна **Цыганцева** — «Өөк» совхозта кооперацияның бухгалтери.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың ноябрь 17.

АГААР ХАЙГААРАКЧЫЗЫ

Хову-Аксы суурда Степная кудумчузунуң ховуже талазында метеорология станциязынга чеде берген бис. Ыяш бажыңның кырлаң крышазының кырында узун демир чагы бажында самолетка дөмейзимээр бир-ле херекселдиң хүртүзү караннап, дынналыр-дыңналбас хөделип, ажылдаан тур. Ында метеорологиг херекселдерлиг шөлчүгеш бар. Метеостанцияның начальниги Александр Афанасьевич Чикишевке ужуражы бердивис.

Ханазында бөдүүн барометрлер, мөңгүн суглуг барометр болгаш чуруктар аскылаан, янзы-бүрү херекселдерлиг бичежек өрээлге кирип келгеш, улуг столдуң чанынга олуруп алдывыс. Хевертен телефон медээлей берди. А. А. Чикишев телефон тудазын тудуп алды. Бир-ле кижиниң агаар дугайында айтырып турары илден болду.

Бо метеорология станциязын 1968 чылда Ак-Талдан көжүрүп эккелген, чүге дизе ол чылын комбинат ажыглалга кирген турган. Ынчангаш мында аэропортка база агаар медээзи эргежок чугула херек апарган.

Александр Афанасьевич Чикишев болза, улуг техник-метеоролог мергежилдиг. 1953 чылда шеригден чанып келгеш, Саян дагларында Оленная хемчигешке метеостанцияга ажылдап кирген. Оон 1962 чылда Тываның Ак-Талга метеостанциязының начальниги бооп, шилчидип келген. Түс черде агаарның температуразы, шыгы, кестүрү, хаттың күжү болгаш угланыышкыны дээш, өске хайгааралдарның түңнелдерин Кызыл хоорайже болгаш Саян-Шушенск ГЭС-те Черемушки суурже дамчыдып турар. Төлептиг ажыл-ижи дээш хүндүлүг бижиктер болгаш акша-биле каш удаа шаңнадып келген.

Хову-Аксының метеорология станциязының коллективинде А. Л. Чикишева, Л. М. Осипова, А. И. Бондарева, Р. М. Гайчук олар хөй чылдарда кызымак ажылдап келгеннер.

Эртен ажылдап чоруур мурнунда радиодан дыңнаар бис:

— Бөгүн республикага... — дээш, агаарның байдалын дыңнадыр.

Ындыг медээлерни берип турар улустарның чамдызы-биле таныштывыс.

О. КОРОДА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

МЕХИКО. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ГФР-те аян-чоруунуң түңнелдери эң эки дээн үнелелге төлептиг болуп турар деп, тагырынмы институтчи-революция партиязындан Мексиканың президентизи албан-дужаалга кандидат Мигель де Ла Мадрид Уртадо Мехикога болган парлалга конференциязынга медеглээн. Тайбыңны быжыглаар болгаш делегей байдалын чогумчудар талазы-биле ол аян-чоруктуң үезинде салдынган күженишкиннер чуулдугзунуң көрүшкүнүң чедип алган деп, ол чугаалаан.

Ийи күрүнениң удуртукчуларының аразынга чугаалажыышкыннарны, дайын кыжаныын чайладырынче, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын быжыглаарынче, чепсегленишкинниң дүжүрер талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажылдап кылырынче угланган чугаалажыышкыннарны Мексика бүрүн деткип турар деп, М. де Ла Мадрид Уртадо онзалап демдеглээн. Тайбыңга ынак чурт — Мексика боо-чепсекти эндере бүдүрерин болдурбазы, улустар аразында дүшкүүрелдиг чоруктуң чавырылдыларын дагын ээлдирери эргежок чугула кылдыр санап турар деп, ол демдеглээн.

Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле Мексиканың харылзааларының хөгжүлдезин чугаалап тура, М. де Ла Мадрид Уртадо Мексиканың найыралчы харылзааларны тудуп турары бүгү-ле күрүнелер-биле экономиктиг болгаш садыг харылзааларын калбартырынга мексикан чазак сонуургалдыг деп чугаалаан.

Даштыкы политиканың айтырыгларынга хамаарыштыр чурттуң амгы президентизи Хосе Лопес Портильонуң чорудуп турар шугумун бүрүн деткиир кижи мен деп, Мигель де Ла Мадрид Уртадо онзалап демдеглээн. Бистиң даштыкы политикавысты тодарадкан принциптер өскерлиш чок артар. Ол принциптер бүгү улустарның бот-башкартынар, хамаарышпас болгаш национал бот-эргелиг чурттап догуннаар эргелерин хүндүлээринге, өске чурттарның иштики херектерин холгаарлавазынга, улустарның хосталга болгаш демократия дээш демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазынга үндезилеттинген.

Куба болгаш Никарагуа-биле, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиседип турар Сальвадорнуң улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазын Мексика моон соңгаар-даа быжыглаар деп, президентиге кандидат демдеглээн.

ХӨЙ-НИИТИ МИТИНГИЗИ

ХАНОЙ (СЭТА). В. И. Ленинниң Чогаалдарының долу чыындазын 55 томнар кылдыр вьетнам дылга парлап үндүрерин доосканын таварыштыр Ханойга ВСР-ниң хөй-ниити төлээлекчилериниң митингизи болган.

Акы-дуңма ийи чурттуң — вьетнам «Ши тхат» («Правда») болгаш совет «Прогресс» дээр ном үндүрүлгезиниң черлери он чыл дургузунда чорудуп келген ол чугула ажылын чедиишкиниг боттандырганы быжыг найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың чырыткылангчак көргүзүү болу берген деп митингиге онзалап демдеглээн. Ол парлап үндүрүлгени вьетнам улус СЭКП-ниң болгаш бүгү совет улустуң вьетнам улуска чаагай белээ, ССРЭ-ниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың улам быжыгып орар идей-политиктиг чаңгыс эвииниң бүзүрелдиг бадыткалы кылдыр көрүп турарын ераторлар демдеглээн.

В. И. Ленинниң Чогаалдарының чыылдазын парлап үндүргени делегей пролетариадының өндүр улуг баштынчызының чогаал ажылдарын төрээн дылынга өөренир, боттарының революстү билиг медерелин ханыладыр арганы ВСР-ниң коммунистеринге, бүгү ажылчы чонунга берип турар-дыр деп, Вьетнамның Компартиязының ТК-зының Пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Хоанг Тунг ол митингиге медеглээн. Социалистиг революцияның болгаш чаа ниитилел тургузуушкунунуң айтырыгларының талазы-биле ленинчи ажылдар практиктиг онза улуг ужур-дузалыг болуп турарын ол онзалап демдеглээн.

Каттышкан Камерин Республика Төп Африкада тургустунган.

Чурттуң экономиказының үндезини — кэдээ ажылагый болгаш ыяш үлетирү.

ЧУРУКТА: ук черниң базаары.

С. ВЕЛЕСЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУУЛДУГ ДЕП КӨРГЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр). Боо-чепсектиң кандыг-даа хевирин космос делгеминге аппарып нептередирин хоруур дугайында керээни чарарын саналдаан Совет Эвилелиниң инициативазын нацияларның делегей ниитилежилгеэн чуулдуг деп көрген.

Космос делгеми бир эвес боо-чепсектерни эндере нептередириниң девискээри база күрүнелер аразынга харылзааларның чидигленириниң үнер дээ болу бээр таварылгада кижи төрелгетенге дирелгир айыылдыг кыжаныышкынны Каттышкан Нацияларар Организациязының Кол Ассамблеязының Бирги комитеди бадылаашкынының хөй нуруузу-биле хүлээп алган резолюциязынга айыткан.

Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган болгаш космос делгемин бүгү күрүнелерниң чаагай чоруунга бараан кылдыр тайбың сорулгаларга ажыглаарынга бүгү кижи төрелгетенниң ниити сонуургалдыын илергейлээн совет инициативаны комитетке ниити чугаалажып көрүүшкүннериниң үезинде бедип-биле үнелээн. АКШ баштаан НАТО-нуң кежигүннери чурттар болгаш оларның чоок эвилелчилери бадылаашкынга кижириинден ойталааннар. Хөй чарыгдалдыг шериг-космос программаларын боттандырып турар Американың Каттышкан Штаттары улустарның күзел-сорууна чөрүштүр космосту дайын белеткелинге ажыглаар дээп чүткүлүн ооң-биле база катап бадыткаан.

Социалистиг чурттарның саналын ёзугаар Бирги комитет нейтроннуг чепсекти хоруурунче кыйгырган резолюцияны бир-ле дугаар хүлээп алган.

Күрүнелерниң шериг чепсээнге нейтроннуг чепсекти немээр чорук ядролуг эндере чепсегленишкиннерни күштелдирер, ядролуг дайынга моондакты дыка кошкадыр, ооң айыылдыын улгаттырар апаар деп документиде айыткан. Нейтроннуг чепсектиң кедергей айыылдыг, хамыктың мурнунда камгалал чок хамаатыларга чоңга удур дерзии халаптыын барымдаалап көргеш, ядролуг нейтроннуг чепсекти бүдүрерин, мөөңнээрин, нептередирин болгаш ажыглаарын хоругдаар дугайында конвенцияны чарар сорулга-биле КНО-нуң чепсегленишкиннерни дүжүрер талазы-биле комитедин дамчыштыр чогуур органзастыг деңнелдерге чугаалажыышкынарны соңгаарладыышкын чокка эгелээрин КНО-нуң Кол Ассамблеязынга резолюция саналдаан.

Ядролуг халапты болдурбазынче, дайын чорударының эң-не үрегдекчи боо-чепсектерин эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг чепсекти нептеретпезиниң чурумун быжыглаарынче угланган элээн каш өске-даа резолюцияларны нацияларның делегей ниитилежилгеэн деткээн.

АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилери делегей ниитилежилгезиниң ол шиитпирлериниң чаңгызын-даа деткивээн. В. ВАСИЛЕЦ.

ПЛЕНУМ АЖЫЛЫН ДООСКАН

ДАККА. (СЭТА-ның корр.). Бангладештиң Компартиязының ТК-зының пленуму болуп, президент соңгулдазы болганынга холбаштыр чуртта байдалы көрүп, БКП ТК-ның Чиңгине секретары Мохаммед Фархадтың илеткелин дыңнаан. Иштики политиктиг болгаш делегей байдалының айтырыгларының талазы-биле резолюцияны пленум хүлээп алган.

Бангладешке удур империализмниң чимзенишкиннерин сыйтыр шавар, чурттук хамаарышпас чоруун болгаш бот-эргезин, чоннуң демократтыг чаалап алыышкыннарын болгаш эргелерин камгалаар төлээде, демократтыг, депшилгелиг болгаш патриотчу бүгү күштерниң чаңгыс эвиин эргежок чугулазын пленум база дагын айыткан.

Пакистанның шериг эрге-чагырга ёзуунга боо-чепсектиң амгы үелеги хевирлерни Каттышкан Штаттарның күженишкинниг берип турарының түңнелинде Мурнуу Чөөн Азияның кавызында тайбыңга болгаш оожургалдыг болур чорукка боттуг айыылдың тыптып келгениниң фактызын делегей байдалының талазы-биле резолюциязынга пленум ханы сагышсырал-биле айыткан. Ындыг янзылыг үүлгедиишкиннер боо-чепсектерни айыылдыг ёзу-биле эндере бүдүрерин күштелдиреринче болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга дүшкүүрелдиг чорукту чидиглендиреринче аппар чыдарын резолюцияда айыткан. Дайынга шак ол дерзии белеткелдерни делегей аренаазында АКШ-тың империализминиң коштанчызы болу берген кыдат гегемонистер база деткип турар.

Бо-будаа девискээрже АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң салып турар алыс сорулгазы чүл дээрге, Пакистанны бодунуң баазазы болдурары болгаш ооң уламындан Мурнуу-Чөөн Азияның кавызынга, Чоокку Чөөн чүкке болгаш Персид мугулдурунга америк салдарны нептередиринге идиг бээри болур дээрзин БКП ТК-ның пленуму онзалап демдеглээн.

Кампучияның болгаш Афганистанның иштики херектеринге америк империалистерниң болгаш кыдат гегемонистерниң дерзии холгаарлаашкынын уламчылавышаанын пленум шиитпирлиг буруу шапкан. Ол холгаарлаашкынны делегейниң бүгү-ле норма-чижектерин үрезин сааан боттандырып турар болгаш чогум уткаа-биле алырга, бот-эргелиг ол күрүнелерге удур чарлаттынмаан дайын болуп турар-дыр деп, резолюцияда демдеглээн. Кампучия Улус Республикада болгаш Афганистан Демократтыг Республикада чоннуң дүрүм ёзугаар эрге-чагыргаларын дөп-дораан хүлээп көөрүнче Бангладештиң чазаан БКП ТК кыйгырган.

Социалистиг чурттарның тайбың-га ынак инициативаларын, база хамыктың мурнунда, Совет Эвилелиниң сөөлгү тайбың инициативаларын, пленумнуң киржикчилери ниит-биле чуулдуг деп көрген. «Каттышкан Штаттар болгаш ооң эвилелчилери боо-чепсектери-биле көөргеттиниш, чепсекти эндере бүдүрерин күштелдирип, дайынзырак дембээрээшкинин үрдүндүрүп турда, Л. И. Брежнев дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, чавырылдыырылдыын херээн уламчылаарынче болгаш чепсегленишкинниң дүжүрерынче угланган тодаргай базымнарны саналдаан» деп, резолюцияда онзалап демдеглээн.

ОЙНАП ТУР БИС

— Элезинни эжип-эжип
Элбек суглуг буга кастым.
Чамдык өөрүм ээремни
Салдап кежер салдар аргаан.
Чүңну ээрип кадып алган
Чүнү ойнап ор сен, эжим?
— Чүгүрүктү тудуп мунар
Чүген, чулар баглап ор мен.

О. БАВУУЖАП.

УРУУНУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

— Харың кажыл, уруум?
— Сээң диштериң каш ийик, мээң харым база ынча.

***

— Демир-үжүүң чүге каапканың ол?
— Ол бааа дыштанмас чүве бе?

***

— Мен сеңээ ынак мен але, авай?
— Ийе.
— А ачам чүге сеңээ ынак мен дээр чүвел?

С. ХЕРТЕК.

Ойнаар-кыстар туткан
Омак-хөглүг уруглар
Шии, азы концертти бе,
Чиге кайгап олурлаар.
Ойнаар-кыстар база-ла
Өлче кайгаан, чаптанчыын!

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛ БАШКЫЗЫ

Өөреникчилерниң күш-ажыл өөредилгези болгаш профессия шилип алыры күрүне ужур-дузалыг сорулга болур. Бо дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниити билиг школазының өөреникчилерниң өөредилгезин, кижизидилгезин сайзырадыр, оларны күш-ажылга белеткээрин улам экижидер дугайында» доктаалында өөреникчилерниң бүгү талазы-биле кижизидилгезинге улуг харыысалга тургустунган. Школаның доозукчу бүрүзү эртемнерниң үндезин билиглерин ханы шиңгээдип алыры-биле чергелештир улус ажыл-агыйының адырларынга профессия шилип алырынга күш-ажыл билиглерин алган турар ужурлуг. Бо сорулганың күүселдезин школа бүрүзүнде янзы-бүрү аргалар-биле чорудуп турар. Маңаа күш-ажыл башкыларының арга-мергежили, оларның чогаадыкчы ажылдары өөреникчилерни күш-ажылга кижизидеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Бистиң республиканың школаларында уругларны күш-ажылдың янзы-бүрү хевирлеринге өөредип, оларның мергежил ап, профессия шилип алырынга хөйнү кылып турар башкылар хөй. Оларның бирээзи Степан Белекович Кужугет Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазында күш-ажыл башкызы.

— 1950 чылда Кызылдың башкы училищезин дооскан соонда, ырак Кара-Хөл школазынга бир чыл, ооң соонда Шекпээр школазынга он бир чыл иштинде эге класстарга башкылап чордум. 1962 чылдан эгелээш Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазынга күш-ажыл башкылап келдим — деп бодунуң ажыл-амыдыралының дугайында мээң айтырыгларымга Степан Белекович ужур-ла ындыг чүве ыйнаан дээн ышкаш харыылады. Эштиң ындазында сеткилиниң бичезин, бөдүүнүн эскербес арга чок. Даштындан көөрге, ортумактан бедик сынныг, шилгедек, пара шырайлыг эр болду.

Эрткен чайын өөредилге соонда, школа септелгези чоруп турда, Степан Белековичиге ужураштым. Чазалылга мастерскаязында үрелген стол, сандайлар септеп турда, ооң чүве кылып кааптары кижи кайгаар. Ажылдап турган кижилер дүъштен чорулай баарга, Степан Белекович чааскаан артар. Кылган чүвезин дооспаан шаанда, ол аъш-чем ижерин безин уттуптар.

— Сени база катап сүрүп келдим, аъш-чем ишпес болза кайын тааржыр, Белекович — деп, ынаар коридордан херээжен кижи чугаалаттынып келди. Менди соонда чугаалаштывыс. Тамара Сергеевна Кузнецова 1952 чылда Тывага башкылап келген. Сөөлгү чылдарда Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазында эге класстарда башкылап турар кижи болду.

Өөредилге чылы эгелей бергенде, ол школага база катап чордувус. Күш-ажыл кичээлдерин эрттирер мастерскаяларда бар чүвелерни ажыглап тургускан. Слесарь болгаш чазанылга мастерскаялары ийи делгем өрээлдерде. Бирээзинде 17, өскезинде 27 ажылдаар столдарлыг. Ханада аңаа эртер кичээлдерниң расписаниелери бар.

Улуг делгем өрээлдерде тургускан мастерскаяларны дерип кылганы ажылдан өөрениринге таарымчалыг. Янзы-бүрү станоктарны-даа тургускулаан. Оларны канчаар ажылдадып ажыглаарының дугайында схема чуруктарны, инструкцияларны ханаларда азып көргүскүлээн. Шкафтарда хирээлер, эгээлер, маскалар, балдылардан эгелээш чүүл-бүрү херекселдер бар. Бо мастерскаяларны дерип тургузарынга, дериг-херекселдерин эптеп кылырынга Степан Белекович бүгү-ле арга-мергежилин бараалгаткан. Школаның чаа тудуун дооскан соонда, Степан Белекович күш-ажыл кичээлдериниң мастерскаяларын дерип кылыр дээш, аңаа хонуп турган деп чамдык чүвениң эчизин хандыр билбээннер кыжырый аарак чугаалаанын база дыңнаан бис. Ам канчаар, ажылды эчизинге чедирер дээнде, бүгү аргаларны үндүрер апаар. Кыска хуусааның иштинде ону чүткүлдүг кижи дерип кылып алган.

База бир өрээлде өөреникчилерниң күш-ажыл кичээлдеринге болгаш белгүмнерге кылганы техниктиг, уран-чевер кылыглары бар. Мында шимчеп турар кылдыр кылгылаан машина-техниканың хевирлери-даа бар-ла. Ыяштан болгаш даштан чазап сиилбип кылган дириг амытаннар дүрзүлери-даа бар. Өөреникчи Орлан Хоюг-оолдуң чонар-даштан кылган чүүлдери онза ылгалып турар. Ооң гипстен кылганы «Тыва интеллигент» деп ажылы чүгле кижиниң арын хевирин шын кылганы-биле эвес, иштики сагыш-сеткилин, ооң боданып олурарының хостуун көргүзерин оралдашкан.

Өөреникчилерниң чогаадып кылган ажылдары башкының уран холунуң адаанга, ооң айтыышкыннары-биле кылдынган. Бир чылын өөреникчи Женя Кужугеттиң кылганы ажылдарын ГДР-де делгелгеже чорудкан. Аңаа ону оргкомитет диплом-биле демдеглээн.

Хоочун башкы өөреникчилерни күрүнениң болгаш ниитиниң өнчү-хөреңгизин камныг эдилеп, ону чөптүг-биле ажыглап, кадагалаарынга кижизидип турар. Ниитиниң өнчү-хөреңгизи кижилерниң күш-ажылындан шак-ла мынчаар тургустунар чүве-дир ийин дээрзин чамдык чүве тооксавас элээдилерге безин ол билиндирип турар. Ол дээрге педагогиканың база бир парлык аргазы болур.

Кызыл-Мажалык суурнуң школаларынга болгаш ясли-садтарынга шевергин чараш хааржакчыгаштар, стол, сандайларны күш-ажыл башкызы бодунуң өөреникчилери-биле чагыг ёзугаар кылып берип турар.

Бодунуң хөй чылдар дургузунда чыгдынып келген арга-дуржулгазын ук башкы кым-биле-даа деңге үлежип келген. Ынчангаш ол районда күш-ажыл башкыларының методиктиг каттыжыышкынының удуртукчузунда хөй чылдарда солуушкун чокка ажылдап турар.

Степан Белекович Кужугеттиң башкылаашкын ажылы Күш-ажылдың Кызыл Туг орден-биле үнелеткен. Бедик шаңналга ол шынап-ла төлептиг.

А. АРАПЧОР.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫНДАН

Авазы уругларының адазынга чылыг ук аргып берген. Дөрт харлыг Олег айтырган:

— Авай, каям, мен кедип көрейн.

— Улуг уктар-дыр ийин, сен дүже бөөр сен. Оглу уктарже элдепсиниp көрген:

— Ында суг база бар бе?

***

Олегти авазы садикче аппар чораан. Кудумчу тумандан бүлүртүң көстүр болган.

— Авай, а кым мынчаар таакпылап каапканы ол?

***

— Орланның ооргазы канчап барганы ол, авай?

— Хүнге чидиртип алганы ол-дур.

— Хүнче канчап үне бергени ол ооң?

***

Чечениниң эъди изип турза-даа, ойнап орган.

— Чечен, орнуңга чүге чытпайн-дыр сен? — деп, ачазы айтырган.

— Чүге дизе мен чартык аарып турар мен.

***

— Ойнаарактарың шыгжап каг, оглум — деп, Мөңгүн-оолдан авазы дилээн.

— Кубикчигештеримни шыгжааш, а бо демир-хууңчугашты амдызында уттуп кааптайн шүве, авай?

В. СУХОМЛИНСКИЙ.

АЛЫШКЫЛАР АРЫ ЧИГИРИН КАНЧАП ЧИПКЕНИЛ?

Роман биле Олег — ийистер. Олар чеди харлапканнар. Оолдар кожазы суурда чурттап турар кырган-ачазының бажыңынче бир-ле дугаар чорупканнар.

Оолдарның кезиз кырган-ачазынга даарап каан хөйлең бердирипкен.

Кырган-ача аажок өөрүп четтиргенин оолдарга илереткен: — Садче маңнааш, яблоктардан үзе соккулап алыңар, оолдар — диген. Олег биле Роман садче маңнажып-ла кааннар.

Яблоктар эндерик, сывын шуут дүй үнген турган. Оолдар бир яблок сывынче үнгеш-ле, яблокту эндере үзе соккулааш, өске яблок сывынче дамчып чоруп турганнар. Шаанга чедир бышкан яблоктарны чип-чип алгаш, бажыңынга дедир чедип кээрге, кырган-ачазы алдынналып турар сарыг өңнүг ары чигирин столга тавак долдур эккеп салган.

Олег биле Роман ары чигирин база шыдаар шаа-биле чип-чип, чанар деп барганнар.

Оолдардан кырган-ачазы шил савага ары чигирин оолдарның авазынче бердирипкен. Алышкылар чоруп-ла органнар. Оруктуң төнмези-даа аажок. Оолдар аштай бергеш, орук кыдыында тал адаанга туруп алгаш, арызының чигирин ээлчежип чылгап чип органнар. Оон тургаш база-ла оруун уламчылап чорупканнар. Кезек кылаштан-кылаштап, олар база-ла ары чигирин чиксей бергеннер. Сактырга, олар ээзшти чиген ышкаш болганнар, ол хиреэнде ары чигири мырыңай саваның дүвүнде арткан. Бажыңының чанынга чоокшулап келгеш, терек дөзүнге олуруп алгаш, олар «Аваывыс чүү дээр ирги» — деп боданып органнар. Авазы оолдарга уткуштур чоруп органы, оолдарының ыглажып орарын көрүп каан.

— Чүге ыглажып олур силер? — деп кайтап айтырган. Олег биле Роман орукка чоруп органы, кырган-ачазының авазынга берген арызының чигирин чипкенин чугаалааш, ыглаары дам барганнар.

Авазы аажок өөрүнкүлүг каттырып эгелээн.

Оон оолдар: — Чүге өөрүп турарың ол, авай? — деп авазындан кайгап айтырганнар.

Авазы: — Силерниң ыглап турарыңарга каттырып тур мен, — деп харыылаан.

ДЫҢНАВААНЫ ХАРААДАНЧЫГ

Чер чырываан, караңгызы аажок. Эртенги дээрде чырыктың херели-даа чок. Ачазы Серёжаны оттургаш, чугаалаан:

— Ховуже үнгеш хамнаарактың канчаар ырлап турарын барып дыңнаалы. Серёжа ындыг эрте турар хеппү чок болган. Ынчалза-даа парактарын чоткаш, дүргени тура халааш, тонун кеткеш, ачазы-биле кады ховуже үнүпкен.

Чөөн чүктен дээр агарып эгелээн. Чер кыры улам-на чырып чоруп орган. Ыракта коступ чыткан шөлден сарыг өңнүг бичии куш дээрже кылыйтып үнгеш, хүн дужунда эртенги хаяага кээп кылаш кылынган. Мырыңай удаванда Серёжа ол куштуң уяранчыг үнүп дыңнап эгелээн.

Сактырга, демги куш шөлдүң кырынга мөңгүн хылдар хере соккаш, оларны чалгынныары-биле барып дээрге, долгандыр кайгамчык аялга тарап чоруп турган ышкаш болган.

Серёжа тын тынмайн дыңнап турган. Оон ол мынчаар боданган: «Бир эвес ачам-биле бис удуп чыткан болзувусса, хамнаарак демей-ле ырлаар турган-дыр».

— Ачай, ам удуп чыткан кижилер бо аялганы дыңнавайн чыдарлар бе? — деп, Серёжа ачазындан оожум айтырган.

— Дыңнавайн чыдарлар — деп, ачазы барык сымыраны аарак харыылаан.

— Дыңнаваан харааданчыг-дыр... — деп, оол бодангаш, харыылаан.

ИМИРТИНДЕ

Рассказ

(Төнчүзү. Эгези № 275 «Шында»).

Кедээр ырак эвесте меңги хар аяс хүн караанга күзүңгү дег кылаңайындыр чайнап чыткан. Оолдар хевис чадып каан дег каас-чараш чечектерлиг шыкка олуруп алгаш, хүнезинин уштуп, дүъштеп, чемнепип алганнар. Оон-на Меңгилигниң кырын теп, ону соңуурган көрүп чорупканнар.

Бир бүүредеп харап кээрге, өг дег бөрбак хая кырында дөөрбектелчек мыйыстары мырыңай кудурууңда чедип турар аажок улуг аң турган. Шолбан биле Сылдыс ол-ла черинге чыда душкеш, соңуурган көре берген.

— Бо чүү деп амытаныл? — деп, Сылдыс-оол сымыраныпг ажындан айтырган.

— Те деп чүве бо ышкажыл! Тулган улуг те-дир, але. Аа богда, мыйыстарын көрем. Бажын канчап ууп торуур дээр сен?

Дээр агында турган тулган улуг тени көөрге, сиилбип шуткуп каан тураскаал ышкаш болган. Хаяның баарында кодан чуңмалар оъттап чораан. Чаш анайлары дешкилежип, чаржып ойнаан, чараштары хөлчок.

Оолдар оон бичии-ле ыңай үнгеп чорупканнар.

— Ой! Көрем, көрем, Сылдыс! — деп, Шолбаны кайгаанындан ыткыр чугаалаан.

Оолдарның кичээнгейи ам өске талаже углааны берген.

— Ах, кандыг кончуг чараш хөлүл!

— Шуут-ла ак-көк!

— Ойт, дүү ол чүлерил? — деп, ам Сылдызы ыткыр алгыра берген.— Көр даан, артында мөгеннерлег-даа ышташ.

— Шынап-ла! Теве эвес, а буурлар ышкажыл. Хөлге эптир, суг хыыргыжы оъттаар дээш келгеннер-дир.

Дээ ол адаанда, ийи сүвүр арзында, кедергей улуг, алгый пап ышкаш, ыйгылакты долган ыгаан хөлче бир бугалыг, ийи оолдуг ийи булап хере челип бар чорааннар. Олар хөлге баргаш, эштип, суг дүвүнден оът чулуп чип эгелээннер.

А оолдарның мыдыы дыңнап каан, чанынга турган кодан те, чуңмалар шагда-ла арлы берген болган.

— Бо тайганы Ак-Сал кырган-ачам кончуг байлак, аңмениг чер деп орар чүве — деп, Шолбан эжинге чугаалаан.— А чер иштиниң эртинези шуут бустунмаан үүже деп бил!

Оолдар ол-ла улчуп чораш, улуг куйга таваржы берген. Аңаа шаг-шаапда кижилер чурттап турган хире, элдептиг сөөктер аксында чыткылаар болган. А иштинче кирер дээрге караңгы. Ынчангаш Шолбан биле Сылдыс ол куйну сөөлүнде өске эш-өөрү-биле кады келгеш, шинчилеп көөр дээш, ынаар баар орукту демдектеп кааш, чорупканнар.

Меңгилигниң таңгыт-ла этиинеринге чедир нөш, хады болгаш шиви үнген. Тоорук нюштер бажыда кара чевирт болган. Ам-даа бышпаан тоорукка оолдар дегбээн.

Дедир чанар дээш сынның ээзиминиң ишти-биле бадып органнар. Хүн дег бажында чаа-ла олурар четкен. Ооң сарыг херелдери хемниң ол чарыында сынның баштарын будуй берген.

Хенертен-не адаанда куду-эзим иштинде, боо дааскы чык дээн соонда, кашпал хемге кооладан чаңгыланы берген. Дүрген чоруп орган оолдар тура душкен. Оон арызында чугаалашкан:

— Ол чул?

— Боо адыпты.

— Чүнү боолап турары ол?

— Төтчеглекчилер боолап чадавас. Аң аткан боор.

— Кедеп баргаш, көрээлем. Дөмей-ле оруувус аксы ышкажыл.

— Ол кончуг хоралакчыны тудуп-даа алырывыс чадавас...

Оолдар ынча дээшкеш, боо эткен үгже анар, кедеңгнирлеп чорупканнар. Чүве-ле сураг. Даш чок кедевишаан, элээн ырап келгеннер. Ам хем ол чарыында хүн херели чүгле ыштар баштарында арткылаан.

Сактырга бир-ле черде ыяш сынган ышкаш болган. Шолбан биле Сылдыс сезиглиг тура душкеннер. Дыңнаалатылаан, шимээн-даа чок. База-ла анаар чорупканнар. Элээн черни эрткенде, адаанда кижи чөдүрүпкен. Ыяштар артынга ол-бо оңгуланып, чаштып чораш, кедеп келгеннер. Шыргай шет иштинде бир-ле кижи кудүжеңейнип турган. Ооң бетинде беш метр хире черде дытта боо чөлеп каан турганын оолдар эскерип каан.

— Мен анаар үнгеп баргаш, боону алтайн — деп, Шолбан эжиниң кулаанга сымыранган.— Ийилээ баарывысна даашты, дыннеп каптар.

Шолбан ынча дээш, кончуг анар үнгеп чорупкан. Шык чиңгистиг черге дааш көңгүс чок. А Сылдыс-оол тыныжын тыртыпып, шимчеш дивейн, эжинче карак албайн көрүп чыткан. «Ол кижи билип кааш, боозун кээп сегирип алгаш, атса ат болду-ла...» деп, Сылдыс-оол коргуп, дүвүреп, бүдүү иштинде бодапган.

А Шолбаны коргар, сестир-даа хире эвес, секунда санында-ла бооже улам чоокшулап, үнгеп бар-ла чораан.

Демги төтчеглекчи чүве-даа эскерер хире эвес, шет арасында кудүжеңнеп вишаан мындыг. Эжи мырыңай боога чоокшулай бергенде, кудүжеңнээн кижи хөндүрлүп, шет арасындан чылбак кара, чүлүттүгнмээн саддыг арып коступ келген. «Ам-на эскерип каан-дыр... Боозун барып сегирип аар ийне». Сылдыс-оол ынчаар бодааш база корга берген. Шолбан-оол черде чыпшынган чүве дег калбарып алгаш, ылым-чылым чыткан.

Төтчеглекчи бир-ле чүвеге сезинген хевирлиг, кезек дыңнаалап, долгандыр ыңай-бээр шыпыраңайнып көргүлээн. Бодунга мегезингени-ле ол боор оң, чылбак кара арның кызыл хан борашкан холунуң арты-биле чода тудкаш, база-ла черже доңгайып, кудүжеңейни берген. Карак чивеш дээр арзында Шолбан дытта чөлеп каан турган боону сегирип алган.

Боону төтчеглекчиже алынмышаан, тура халып келген. Соонда кедеп чыткан эжи Сылдыс база деңге тура халаан.

— Холуң көдүр, төтчеглекчи! — деп, оолдар деңге чыгы командылаан.

Аяа долган төтчеглекчи канчаар-даа аайын тыппайн, аңгадай берген турган. Ала карактарлыг, ыспанаш будуштуг, күдүгүр сынныг, калчан кара эр сири-кавы чугаалаан:

— Ка-анчап ба-ардынар, оолдар? Ын-ынчаарга кайын боор... Ба-гай акынар-дыр мен. Ада бээрге кайын таар-жыр.

— Бижээң ыңай окта, ашак! — деп, Шолбан-оол удаттыр алгырып командылаан.

Чуларлап каан чүве дег, ийи чаагы бышкак дүктүг кара эр бижээн салбаан.

— Бижээң окта дидир мен!

— Бижек-биле чүнү канчаптар деп мен, оолдар...

— Бижээң салбас болзуңаа, холуң орта атканым бо! — дээш, Шолбан-оол беш огун долдур суп каан карабиниң чамыын кызырадыр ажыда тырткаш, адарынга белен кылдыр катап киир идипкен.

Төтчеглекчи ам-на туралыг-туражок бижээн ынаар октапкан. Сылдыс-оол хылышбистиг, хөлчок улуг, селеме чыгам бижекти барып сегирип алган.

Төтчеглекчи тулган улуг хүлбүстү аткаш, иштин чарып, ханын төп, сөөртүп алгаш чоруурунга белеткеп, мыйызындан хендир-биле баглап каан чыткан.

— Че, алаң долган чазыг төтчеглекчи, ол хүлбүзүң сөөрткеш, бастырып олур! — деп, оолдар командылаан. Төтчеглекчи өлүрген хүлбүзүн сөөрткеш чоруурундан өске арга чок болган. Бойдустуң байлааш кара туразында төтчеглээр хоралакчыны эрес шоваа оолдар тудкан. Меңгилиг кырынче оларның баштайгы үнүүшкүнү чүгле сезигүүстээшкин-биле болгаш солун ужуралдар-биле эвес, харыылыг ажыктыг ажыл-херек-биле ынчаар доозулган.

Шолбан-оол биле Сылдыс-оол төтчеглекчини сүрүп алгаш, аалга чедип келгенде, караңгы имир дүшкен. Оолдар Меңгилиг бажынче көөрге, кежээки чайынналчак шолбан болгаш сылдыстар аяс дээрде коступ келген, арасында карак басчып, хүлүмзүрээн, черде ийи апыак кижиже кыйгы салып турган ышкаш болган.

К. АРАКЧАА.

ДЕКАБРЬ 1-ДЕН 3-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Бистерниң манаар чайывыс чок». Уран-чечен фильм. 10.20 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Иван Франко». Төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чылынга. Документалдыг телефильм. 15.25 — «ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредирил». 16.10 — Аныяктарга музыка программазы. Программада: В. А. Моцарттың чогаалдары. 18.10 — Лаостуң Национал байырлалы — Лаос Республиканың чарлааның хүнүнге. «Революцияның базымнары». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН
19.00 — «Отчугаш». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга».

МОСКВАДАН
20.05 — «Бичии чер». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. Эш Л. И. Брежневтиң номундан. 1-ги фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Орус композиторларның романстарын ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренко күүседир. 22.05— Бөгүн делегейде. 22.20 — Третьяков галереязының 125 чылынга. «Күрүнениң Третьяков галереязының залдарында». Документалдыг телефильм. 22.50 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Динамо» (Москва).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.30 — Физика. 8-ки класс. Бойдуста күштер. 13.00 — Р. Роллан. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 13.40 — Совет күрүнениң үндезиннери болгаш эргелер. ССРЭ хамаатыларының эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң чаңгыс аай чоруу. 14.10—Төөгү. 6-гы класс. Жанна Д'арк. 14.40 — Н. В. Гоголь — «Ревизор». 15.25 — 19.00 — Чапсар 19.00 — «Эртем амыдыралы». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН
19.30 — Уругларга фильм. «Адыглар-кожалар». Мульт-фильм.

МОСКВАДАН
19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.00 — «Кодээниң ишчилеринге». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Артамоновтарның хереэ». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Артамоновтарның хереэ». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Дазылдар болгаш будуктар». Документалдыг телефильм. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — «Пересветтиң чери». Документалдыг телефильм. 15.25 — «Орус чугаа». 15.55 — Төп телевидение болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң үлегерлиг оркестриниң концерти. 16.35 — «Горнистер, харыылацар!». 17.05 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» — «Спартак». 2-ги, 3-кү үелери. 18.15 — «Кудуруктар». Мульт-фильм.

КЫЗЫЛДАН
18.40 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». 19.30 — ССРЭ биле Афганистан Демократтыг Республиканың аразынга Найырал, чаагай кожа-хелбээ дугуржулгазының болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салганынга. Афган артистерниң концерти. 20.00—«Бичии чер». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. Эш Л. И. Брежневтиң номундан. 2-ги фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — Улуг симфония оркестриниң шагы. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.40 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага декабрьның чепсектиг тура халыышкыны. 13.10 — А. С. Грибоедов. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 14.00 — Анатомия. Кижиниң физиологиязы болгаш гигиеназы. 8-ки класс. «Канчаар тынып турар бис». 14.30 — «Дириг тураскаал». Дайын чылдарының публицистиказы. 15.20—19.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН
19.15 — «Кызыл болгаш кызылчылар».

МОСКВАДАН
19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.00 — «Музыка абонентизи». П. И. Чайковский — «Чылдың үелери». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Пирогов». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның улуг хорунуң концерти. 9.35 — «Пирогов». Уран-чечен фильм. 11.05 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Ковалёв ырлаар. 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң таварты». Кино-программа: «Удоканның тывылганы», «Орук манаашкыны», «Олча». 15.30 — «Шыдыраа школазы». Разрядчыларга. 16.00 — Каттышкан Араб Эмираттары күрүнениң тургустунганының 10 чылынга. «Араб эмираттарының эрии». Документалдыг телефильм. Автор — Ф. Сейфуль-Мулюков. 16.50 — Хореографтыг «Чалыы назын» ансамблиниң көргүзүү. 17.15 — Н. Тихонов. «Үелер болгаш оруктар». Шүлүкчүнүң төрүттүнген хүнүнден бээр 85 чылынга. 17.55— «Миллионнарның ленинчи университеттери». Күш-ажылга идиг кылыышкынын сайыраңгайжыдары.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН
19.00 — «Делегей байдалының допчулалы». 19.10 — Чарлалдар. 19.15 — «Композитор болгаш үе». РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң күрүне шаңналының лауреады, улустуң артизи А. Б. Чыргал-оолдуң чогаалдары.

МОСКВАДАН
19.55 — «Бичии чер». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. Эш Л. И. Брежневтиң номундан. 3-кү фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.35 — Останкинонуң концерт студиязынга аныяктар кежээзи. Келдирер назылыг аныяк оолдарны Совет Армияның хүрээлеңнеринче удээри. Дайын хоочуннары-биле ужуражылга. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.30 — Физика. 9-ку класс. Электри шөлү. 13.00— «Партбилет дугайында сөс». 18.45— Төөгү. 7-ги класс. Куликово тулчуушкуну. 14.15—«Потёмкин броненоезд». Уран-чечен фильм. 15.30 — 19.45 — Чапсар. 19.45 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.00 — Москваның күрүнениң симфония оркестри М. Равельдиң чогаалдарын күүседир. Дирижёр — ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Дударова. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — «Ол милицияга болган». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хар чаар. Мурнуу-барыын чүк углаанынышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25 градус соок болур.

Кызылга элир булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 22—24 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кескен хлеб» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 17.10, 20.00, «Бүзүрээр бодааң мен» 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кызыгаарыгыыт Алый» 9.30, 11.00, 15.00, «Хапның сөөлгү дамдызынга чедир» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кактустуң чечээ» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кыдат аарыгның ниити демдээ» (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейи баргада 2-32-75 телефонче долгаар

Тираж 17866. Чагыг № 2187.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01542